

Dr. Ali Hadri

**BORBA ZA JEDINSTVO MASA NA KOSOVU
U VREME NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA
(1941 — 1945)**

Uvod

O borbi za jedinstvo masa na Kosovu u vreme narodnooslobodilačkog pokreta nije do sada napisana nijedna istorijska studija koja bi je svestrano i objektivno tumačila.

Osnovni cilj ovog rada je da prikaže nastanak, rizvitak i specifičnost borbe za jedinstvo masa na Kosovu, kojom je rukovodila KPJ.

Značaj ove teme izražava se u činjenici što je borba za jedinstvo masa u nerazdvojnoj vezi s nastankom i razvitkom NOP-a. Borba za jedinstvo masa uticala je pozitivno na razvitak NOP-a, a njegov sve veći razvitak je obezbeđivao uspehe u borbi za to jedinstvo.

Problematika narodnooslobodilačkog pokreta i borbe za jedinstvo masa na Kosovu složena je ne samo zbog etničke heterogenosti nego i zbog zaostalosti i nacionalnih socijalnih suprotnosti koje su vladale u ovom kraju pre i za vreme drugog svetskog rata.

Kosovo je bio najzaostaliji kraj u Kraljevini Jugoslaviji kako u pogledu materijalne baze tako i u pogledu nadgradnje. Svojom privrednom i kulturnom politikom, srpska buržoazija je onemogućila njegov normalan razvitak, »anacionalnim« življem — albanskim masama.

Ovakva privredna zaostalost, posebno u oblasti industrije, uslovlila je i malobrojnost radničke klase, odnosno industrijskog proletarijata. Izuzetak u tom pogledu čini »Trepča«, ali nekvalifikovani radnici ovog preduzeća bili su više vezani za selo i seljački mentalitet.

Za ovaj kraj nisu karakteristične samo privredna i kulturna zaostalost i malobrojnost radničke klase već i nerešeno socijalno pitanje, koje se ispoljavalo i kao radničko i kao seljačko, odnosno u obliku socijalne bede radnika i u obliku nepravilnog rešenja agrarnog pitanja. Ovo poslednje je predstavljalo najosetljiviji problem, jer su siromašne seljačke mase činile najveći deo stanovništva.

U buržoaskoj Jugoslavij u najtežem su položaju bili Albanci. Njima ne samo što nisu priznata osnovna demokratska i nacionalna prava, koje nacionalnim manjinama priznaje i klasična buržoaska demokratija, već je srpska buržoazija pokušavala da ih asimilije, denacionalizuje, pa i fizički istrebi.

Hegemonistička politika srpske buržoazije, verski fanatizam nasleđen iz turskog perioda i albanski šovinizam — sve to je, još pre aprilskog rata, stvorilo na Kosovu dubok međunacionalni jaz.

Međunacionalna mržnja bila bi još veća da KPJ nije delovala u duhu politike Narodnog fronta i bratimljenja pripadnika nacionalnosti na ovom području.

Aprilski rat zatekao je ovaj kraj sa zaostalom materijalnom bazom i nadgradnjom, s malobrojnomo radničkom klasom, nerešenim socijalnim i nacionalnim pitanjem, obespravljenošću, nepodnošljivim položajem albanske nacionalne manjine i međunacionalnim razmiricama.

Za vreme aprilskog rata prilike u ovom kraju bile su vrlo teške. Koristeći razorne akcije albanskih petokolonaša i želeći da opravda svoje kapitulanstvo, deo višeg oficirskog kadra pokušao je da odgovornost za aprilski slom u ovom kraju pripiše albanskim masama. Aprilski slom imao je dalekosežne posledice i u pogledu raspoloženja masa u toku narodnooslobodilačke borbe na Kosovu. Za srpske i crnogorske mase on je bio jasan dokaz trulosti stare države i izdajstva buržoazije, a fašistička okupacija značila je gubljenje nacionalne slobode i pad u najcrnje ropstvo. Stoga su srpske i crnogorske radne mase bile objektivno raspoložene za borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje. Međutim, jedan deo albanskih masa shvatio je aprilski slom kao olakšanje svog položaja, a okupaciju kao oslobođenje od robovanja velikosrpskoj buržoaziji. Zato je u toku čitavog rata organizacija KPJ morala ulagati velike napore da bi albanske mase pridobila za NOP.

Posle kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, Kosovo su okupirali i podelili nemački, italijanski i bugarski okupatori. Najveći deo ovog kraja ostao je pod okupacijom Italijana. On je anektiran Albaniji kraljevskim ukazom i ukazom kraljevskog nemesnika od 12. avgusta 1941. godine. Rasparčavanje Kosova na tri okupacione zone izvršeno je sa ciljem da se zadovolje kako nemački tako i italijanski i bugarski okupator.

Italijanski i nemački okupatori našli su jaku podršku kod jednog dela trgovaca, begova, aga i intelektualaca na Kosovu. Upravo iz ovih slojeva uglavnom su regrutovani nosioci kvislinške vlasti i saradnici okupatora.

Fašistički okupator je posle aprilskog rata vodio vrlo veštu demagošku politiku, predstavljajući se kao »spasilac« Albanaca, koji je s njihovih leđa »skinuo teško breme bezakonja i terora nenarodnih režima stare Jugoslavije. Sve mere koje je preduzimao po uspostavljanju okupacionog sistema imale su cilj da stvore utisak da sve to čini u korist Albanaca. Stvaranjem »Velike Albanije« italijanski okupator je pokušao da pridobije i već ogorčene mase okupirane Albanije i da ovu zemlju pretvori u sigurnu bazu za borbu protiv narodnooslobodilačkih pokreta Jugoslavije i Grčke.

BORBA ZA JEDINSTVO MASA U PRVOM PERIODU RAZVOJA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA (1941—1943)

Za vreme fašističke okupacije vladali su specifični uslovi na Kosovu, koji su proizašli delimično iz vrlo teškog položaja albanske narodnosti u buržoaskoj Jugoslaviji, a delimično usled fašističke politike okupatora.

Pri tome ne treba zapostavit dijalektički odnos između oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije Jugoslavije i narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu, jer je posredi odnos između opšteg i posebnog, celine i njenih delova.

Narodnooslobodilački pokret na Kosovu karakteriše u prvom periodu njegovog razvitka (1941—1943) organizaciona uobličenosť — formiranje antifašističkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora kao nerazdvojitog dela Narodnooslobodilačkog fronta.

Antifašističke organizacije, boreći se za jedinstvo masa, pod rukovodstvom KPJ, uspele su da na političkoj platformi Narodnooslobodilačkog fronta stalno i sve više uključuju mase u NOP.

Sve jači razvitak pokreta uticao je na razvitak oružane borbe na Kosovu, odnosno iz samog pokreta iznikla je i oružana borba protiv okupatora i njegovih saradnika. Partizansko ratovanje razvijalo se sve više i samim tim širio uticaj pokreta na radne mase. Značaj partizanskog načina ratovanja na ovom području ispoljava se i u tome što je i kosovski primer dokazao da je i u najtežim uslovima moguće organizovati i razvijati oružanu borbu protiv okupatora.

1. Borba za stvaranje jedinstvenog antifašističkog narodnooslobodilačkog fronta

U fazi priprema za oružanu borbu KPJ je isticala oslobodilačke ciljeve ustanka i na toj osnovi razvijala široku političku aktivnost za stvaranje jedinstvenog antifašističkog oslobodilačkog fronta. Istovremeno, ona je svim narodima otvarala demokratsku perspektivu, ukazujući im da samo borbom za oslobođenje zemlje od fašističkog okupatora i za uništenje domaćih izdajnika mogu ostvariti svoja nacionalna i demokratska prava. Ovi stavovi su odgovarali težnjama širokih narodnih slojeva, što je omogućilo da se stvori osnova na kojoj se proširivalo i jačalo bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije.¹

Na platformi — da oružana borba sadrži osnovne nacionalne, socijalne i demokratske zahteve širokih narodnih slojeva — zasni- vane su se i akcije koje je preduzimala organizacija KPJ na Kosovu.

Borba KPJ na Kosovu za stvaranje jedinstvenog antifašističkog oslobodilačkog fronta imala je mnoge specifičnosti zbog heterogene nacionalne strukture stanovništva i različitih uslova u okupacionim zonama — italijanskoj, nemačkoj i bugarskoj.

¹ Pregled istorije SKJ, 337-39; Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb 1969, 218.

Oblasni komitet i organizacija KPJ na Kosovu sve više su razvijali aktivnost na stvaranju jedinstvenog antifašističkog oslobodilačkog fronta, koji bi okupljao sve ljude raspoložene za oružanu borbu protiv okupatora i njegovih saradnika, ili u bilo kom obliku pomagao NOP.²

Sve do početka 1942. godine Oblasnom komitetu nije bilo jasno na koji način obezbediti okupljanje masa, naročito albanskih. Na junskom savetovanju 1941. postavlja se zadatak komunistima da pronalaze nove oblike rada na okupljanju svih zdravih elemenata naroda, ali nije ukazano koji su to oblici.³

Ni na avgustovskom savetovanju 1941. nije to rečeno već samo postavljen zadatak komunistima da rade na produbljavanju diferencijacije masa i njihovom što većem odvajanju od uticaja begova i aga. Savetovanje je kritikovalo mišljenje nekih komunista da je nemogućan širi prodor u albanske mase s obzirom na njihove iluzije o oslobođenju. Ova kritika je pozitivno uticala na dalje širenje uticaja na albanski živalj.⁴

Decembarsko savetovanje Oblasnog komiteta 1941. konstatuje da je povećan broj antifašistički raspoloženih ljudi koji se uključuju u NOP, ali ima oportunitizma i sektaškog odnosa, naročito prema albanskim masama. Zatim, Oblasni komitet i mesni komiteti još nisu našli takve oblike rada koji bi omogućili veće uključivanje masa u NOP. I ovo savetovanje postavlja zadatak komunistima da razvijaju sve veću političku aktivnost na pridobijanju masa za pozicije NOP-a.⁵

Sve do februarskog savetovanja 1942. komunisti na Kosovu upotrebljavaju u svojoj političkoj aktivnosti termin »borba za jedinstvo masa« i »borba za okupljanje masa u NOP«. I ovo savetovanje konstatuje da je glavni propust Oblasnog i mesnih komiteta u tome što nisu našli pogodnije forme za uticaj na albanske mase, a ne može se pripremati ustanak i pobediti u revoluciji bez tih masa, koje su najbrojnije na ovom području.⁶

Na februarskom savetovanju delegat partijske organizacije Đakovice, Emin Duraku, dao je iscrpnu analizu diferencijacije u redovima albanskih masa u to vreme i ukazao na mogućnosti i oblike daljeg razvitka NOP-a na Kosovu. On je istakao da je zapostavljen rad među rodoljubivim elementima, sa ciljem da se oni organizuju i pokrenu na rad u »zajedničkom frontu zajedničke antifašističke borbe.« Emin Duraku je prvi upotrebio termin »zajednički front«. Istovremeno on je ukazao i na potrebu saradnje sa svim antifašističkim strujama.⁷

Za ovaj problem je interesantno i izlaganje Borisa Vukmirovića, organizacionog sekretara O KKPJ, na februarskom savetovanju. On je, pored ostalog, govorio o strategiji KPJ pre i posle okupacije.

² AZIK — Arhiv Zavoda za istoriju Kosova — d. 358, d. 144, d. 129, d. 134, d. 202.

³ AZIK, d. 358; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 8.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ AZIK, d. 1990.

Partija je pre rata postavila zadatak komunistima i drugim rodoljubima da brane zemlju, a posle okupacije sprovodila tu vrlo teškim uslovima vojne i političke pripreme za oružani ustanak protiv okupatora i za nacionalno i socijalno oslobođenje. KPJ je bila jedina politička partija u zemlji koja se odlučno borila za slobodu naroda. To se vidi i iz proglašenja CK KPJ od juna i jula 1941. godine. Prema Tezama Borisa Vukmirovića, u julskom proglašenju CK KPJ pozivaju se komunisti i radni narod da isteraju okupatora, obezbede savez radničke klase i radnog seljaštva i da vode partizanski rat kombinovan s oružanim ustankom.⁸

O situaciji na Kosovu od kapitulacije Kraljevine Jugoslavije do februara 1942. Boris Vukmirović u pomenutim tezama navodi da je okupator uspeo da obmane jedan deo albanskih masa, ali da je promena međunarodne i unutrašnje situacije poljuljala njihovu veru u okupatora. Ta diferencijacija je rezultat neuspeha Nemačke na Istočnom frontu, uticaja narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije i Albanije, promene lokalnih prilika i političke aktivnosti komunista. On ističe i to da su albanske mase za nacionalno oslobođenje, ali uticaj KPJ na njih nije takav da bi se odmah uključile u oružanu borbu. Raziog za slab uticaj na albanske mase Vukmirović nalazi u tome što nije bilo dovoljno albanskih kadrova — komunista i što je posle aprilskog rata prepolovljena partijska organizacija.⁹

Na osnovu referata i diskusije delegata, februarsko savetovanje je donelo niz značajnih odluka, koje su sadržane u rezoluciji. O njima saznajemo i iz pisma Borisa Vukmirovića sekretaru CK KPJ Josipu Brozu Titu, 23. marta 1942. godine.¹⁰

U rezoluciji se najpre ističe da su međunarodni i unutrašnji događaji uticali na mase na Kosovu, naročito albanske. Albanci ne veruju kao pre u pobedu Nemačke i Italije i u njihova obećanja, nerado stupaju u fašističke organizacije, nisu raspoloženi za odlazak van Kosova — odnosno, oseća se njihov otpor političkim stremljenjima fašizma i želja za nacionalno oslobođenje. Albanske mase mrze okupatora i žele da bude isteran, ali su istovremeno protiv povratka na staro, jer je to za njih bio težak jaram. Značajno je i to što se u rezoluciji navodi da reakcija radi svim silama da spreči stvaranje jedinstva naroda u borbi protiv okupatora i još jače raspiruje šovinističku mržnju, koja je bila ukorenjena u vreme vladavine buržoaske Jugoslavije. Albanski reacionari otvoreno istupaju protiv Sovjetskog Saveza i partizanske borbe u Srbiji i Crnoj Gori, podmećući joj težnju za uništenje albanskog naroda i upotrebljavajući parolu »Srbi su Srbi pa bili oni četnici ili partizani — oni su naši neprijatelji« i »Crnogorci su naši zakleti neprijatelji«. Srpska i crnogorska reakcija istupala je opreznije, kaže se u rezoluciji. Ona ne napada Sovjetski Savez, ali otvoreno ističe da treba iskoristiti fašističkog okupatora protiv Albanaca, jer Arnauti su naši najveći neprijatelji«, a što se tiče borbe protiv okupatora, za to »još nije vreme, treba se sačuvati«.¹¹

⁸ AZIK, d. 358; Zbornik, tom I, knj., 19, d. 8.

⁹ Isto.

¹⁰ AIRPJ, 1695 (V, 3-79/42); Zbornik, tom I, knj. 19, d. 11.

¹¹ AZIK, d. 144; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 10.

Februarsko savetovanje je donelo takve odluke koje su značile prekretnicu u daljem razvoju NOP-a na Kosovu. U vezi s borbom za jedinstvo masa u rezoluciji se navodi da treba shvatiti i pravilno objašnjavati karakter narodnooslobodilačke borbe, ukazivati na potrebu jedinstva naroda Kosova i nemogućnost izvojevanja slobode bez tog jedinstva. Kako se ističe u rezoluciji, na ovo je potrebno ukazati naročito albanskim masama. Dalje se kaže da svim rodoljubivima treba omogućiti učešće u narodnooslobodilačkoj borbi i najenergičnije suzbijati levo zastranjivanje u tom pogledu, pojačati politički rad u masama, pogotovo albanskim s obzirom na to da reakcija nastoji da ih prevede na kontrarevolucionarne pozicije, onemogućavati što se može više mobilizaciju koju misli da sprovede albanska kvislinška vlada Mustafe Kruje i raskrinkavati izdajničku delatnost reakcije.¹²

U poređenju s prethodnim, februarsko savetovanje ima ntročit značaj, jer je objektivno ocenilo situaciju na Kosovu i dalo orijentaciju na dalji razvoj NOP-a u ovom kraju.

Nakon mesec dana, 23. marta 1942, Oblasni komitet je uputio izveštaj sekretaru CK KPJ Josipu Brozu Titu, u kome ističe da je slab uticaj komunista na albanske mase, da je albanskih kadrova malo, u zavisnosti od konkretne situacije u okupacionim zonama Kosova treba nalaziti odgovarajuće forme borbe i da je pokret u Albaniji jedan od presudnih elemenata za preorijentaciju albanskih masa na ovom području.¹³

Dakle, ni u rezoluciji februarskog savetovanja ni u ovom izveštaju ne pominje se termin »jedinštveni antifašistički oslobodilački front« već »borba za jedinstvo masa«.

U partijskim dokumentima prvi put se upotrebljava termin »jedinštveni narodnooslobodilački front« u direktivi Oblasnog komiteta KPJ od 25. maja 1942. godine. Ova direktiva nalaže partijskim organizacijama da se bore istrajno i odlučno za jedinštveni narodnooslobodilački front albanskog, srpskog i crnogorskog naroda na Kosovu, da najodlučnije raskrinkavaju i politički razobličavaju sve pokušaje okupljanja velikosrpskih i velikoalbanskih elemenata bilo na kojoj osnovi. Partija mora, kaže se dalje, rukovoditi diferencijacijom masa i učvršćivati radničko-seljačko jezgro u narodnooslobodilačkom frontu, koji će onemogućiti reakcionarnim buržoaskim elementima da plodove narodne borbe koriste u protivnarodne svrhe. U gradu Partija mora okupiti oko sebe proletere, poluproletere i siromašne slojeve, a na selu seosku sirotinju, uz oslonac i na sitnog i srednjeg seljaka.¹⁴

Direktiva Oblasnog komiteta obavezuje komuniste na jačanje borbe za slogu i jedinstvo naroda na Kosovu, energičnije suzbijanje šovinističke mržnje koju velikosrpski i velikoalbanski elementi raspiruju među narodima ovog područja i na raskrinkavanje izdajnika Milana Nedića i Mustafe Kruje, koji se na račun narodnih masa takmiče u udvaranju okupatorima.¹⁵

¹² Isto.

¹³ AIRPJ, d. 1695 V, 3-79/42); Zbornik, Tom I, knj. 19, d. 11.

¹⁴ AZIK, d. 117; Zbornik, Tom I, knj. 19, d. 17.

¹⁵ Isto.

Pravilna orijentacija u pogledu okupljanja masa u Jedinствени narodnooslobodilački front zauzeta je posle dobijanja direktiva od CK KPJ, a naročito partijskog organa »Proleter« od marta-aprila 1942. godine.¹⁶

U proglasu od juna 1942. godine upućenom Albancima Oblasni komitet raskrinkava vladavinu fašističkog okupatora, prikazujući je kao režim pljačke, nemaštine, pustošenja, špekulacije i ropstva. Po stvaranju »Velike Albanije«, ističe se u proglasu, deo albanskog naroda nije mogao da otkrije pravog neprijatelja i još ima poštenih Albanaca koji veruju fašističkom okupatoru i njegovim slugama da je oslobodilačka borba Sovjetskog Saveza i partizana protiv albanskog naroda. Za nemačkog okupatora se kaže da je doveo Nedićeve snage na Kosovo. Navodi se i to da četnici otvoreno govore da će uništiti Albance. S ovom reakcijom udružuje se albanska reakcija i zajedno spremaju mračnu sutrašnjicu — ubistva i paljenja. Svi su se oni ujedinili sa fašističkim okupatorom u borbi protiv komunista, partizana i narodnooslobodilačke borbe, jer u njima vide svoju sigurnu smrt.¹⁷

Proglas ukazuje Albancima da su pred njima dva puta: stari — put smrti, i novi — put bratstva s poštenim Srbima i Crnogorcima, zajednička borba protiv zajedničkog neprijatelja — fašističkog okupatora i njegovih slugu, četnika i fašističke milicije. Novi put vodi potpunoj istinskoj slobodi i demokratskoj, narodnoj vladavini.¹⁸

Do jula 1942. politika jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta dala je značajne rezultate: jačao je proces diferencijacija albanskih masa, povećao je njihovo poverenje u komuniste i NOP i KPJ postaje uticajan politički faktor. Diferencijaciji masa, naročito albanskih, demaskiranju politike okupatora i izdajnika i širenju duha bratstva i jedinstva između Albanaca, Srba i Crnogoraca doprineli su narodnooslobodilački odbori, a na diferencijaciju među omladinom naročito je uticala organizacija SKOJ-a. Najznačajniju ulogu u svemu tome imala je KPJ. Partijska rukovodstva su objavila niz proglašenja i letaka u kojim je ukazivano da je sudbina svakog naroda u njegovim rukama i Albanci, Srbi i Crnogorci pozivani u zajedničku borbu protiv okupatora, jer samo zbratimljeni u borbi mogu izvojevati slobodu.¹⁹

O uspesima u stvaranju jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta i o daljoj borbi govoreno je i na julskom savetovanju Oblasnog komiteta 1942. godine. U rezoluciji tog savetovanja ističe se da albanske mase sumnjaju u pobedu Nemačke i da su uvidele da se partizani bore za slobodu svih naroda Jugoslavije, a srpske i crnogorske mase su za pobedu Sovjetskog Saveza i KPJ je uspela da obezbedi svoj uticaj na njih pa sve više prelaze na pozicije NOP-a.²⁰

Posle ovakve ocene političke situacije, u rezoluciji se određuju sledeći politički zadaci.

¹⁶ Isto.

¹⁷ AZIK, d. 128.

¹⁸ Isto.

¹⁹ AZIK, d. 129, d. 125; AIRPS, d. 122.

²⁰ AZIK, d. 129; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 19.

»1. *Borba za jedinstveni narodnooslobodilački front naroda Kosova i Metohije.* Kao glavna zadaća ostaje borba protiv okupatora i svih njegovih slugu. Najodlučnije politički raskrinkavati i razbijati šovinističke reakcionarne šćiptarske elemente, kao i velikosrpske hegemonističke reakcionarne elemente koji se danas okupalaju oko Draže i Nedića. Isto tako onemogućiti planove sjedinjavanja svih tih reakcionarnih elemenata. Na suprot njihovog jedinstva potrebno je jedinstvo svih narodnooslobodilačkih snaga na Kosovu i Metohiji. Onemogućiti planove reakcije skretanje narodnih masa s puta narodnooslobodilačke borbe i onemogućiti da iskoristi te tekovine narodne borbe. Pored toga političkog rada, treba da se razvije i delatnost protiv okupatora i njihovih slugu. Kroz te akcije treba da se pripreme mase za narodnooslobodilački ustanak na Kosovu i Metohiji, koji ima da se slije sa ustankom u drugim delovima Jugoslavije.

2. Naša partiska organizacija mora da rukovodi diferencijacijom, koja je počela da se jasno u masama očituje, zbog toga što reakcionarni i buržuski elementi istupaju protiv naroda i narodne borbe, jer stoje na svojim klasnim pozicijama. Oni se na taj način izoluju od naroda te ih je zbog toga lakše odvojiti od naroda. Mora se učvrstiti i pojačati uticaj na srpske mase. Probuditi diferencijaciju između šćiptarskih masa i petokolonaških pljačkaških elemenata (begova, aga), privesti te mase narodnooslobodilačkoj borbi. Partija mora okupiti oko sebe siromašne šćiptarske mase. Zadaća je naše Partije da u jedinstvenom narodno-oslobodilačkom frontu učvrsti radničko-seljačko jezgro, da bi se sa tim onemogućili planovi svih reakcionarnih elemenata koji žele da iskoriste tekovine narodne borbe. Partija mora da okupi oko sebe radnike i siromašne slojeve, a da učvrsti savez sa srednjim. S tim će Partija ojačati svoju ulogu u narodnooslobodilačkoj borbi i osigurati pobjedu na Kosovu i Metohiji.

3. Nastaviti s formiranjem narodnooslobodilačkih odbora (komiteta). Oni treba da budu u sadašnjem vremenu glavna transmisija naše Partije s narodom. U njima treba da se nađu ljudi svih političkih ubeđenja, ali koji imaju zajedničke misli i cilj — pitanje narodnog oslobođenja. NOO (K) moraju postati organi borbenog jedinstva. Oni moraju postati organi političke borbe naroda protiv okupatora i njegovih slugu. Oni prema svojoj delatnosti biće faktički oni organi preko kojih treba narod da učestvuje u narodno-oslobodilačkom ustanku.

4. Popularisati parolu istinske demokratske vlasti, vlasti koja će narodu doneti sva demokratska prava.

5. Popularisati SSRN, njegovu ulogu i značaj u današnjoj borbi protiv fašizma, da je to borba opravdana i oslobodilačka. Popularisati radničko-seljačku Crvenu armiju. Popularisati Savez SSSR-a, Engleske i Amerike.

6. Popularisati narodno-oslobodilačku borbu, Narodnooslobodilačku partizansku i Dobrovoljačku vojsku, Komunističku partiju Jugoslavije.«²¹

²¹ Isto.

Citirali smo u celini ovaj deo rezolucije zato što su na julskom savetovanju jasno formulisani zadaci i ciljevi Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta: borba protiv okupatora i njegovih saradnika, raskrinkavanje šovinističkih reakcionarnih albanskih elemenata i velikosrpskih hegemonista i reakcionara, stvaranje jedinstva svih narodnooslobodilačkih snaga i pripremanje masa na oružani ustanak, koji će se sliti s ustankom u drugim delovima Jugoslavije.

Da bi se ovo ostvarilo, julsko savetovanje nalaže organizaciji KPJ da rukovodi diferencijacijom masa, okuplja siromašne mase u Jedinštveni narodnooslobodilački front i u njemu ojača radničko-seljačko jezgro.

Ovo savetovanje jasno ističe da glavna transmisija Partije s narodom treba da budu narodnooslobodilački odbori (komiteti), koji moraju postati organi borenog jedinstva, organi političke borbe naroda protiv okupatora i njegovih saradnika, a preko njih treba obezbediti učešće naroda u oružanoj borbi.

Kao što se vidi, julsko savetovanje ne samo što formuliše program Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta za specifični kosovski ambijent, već istovremeno ukazuje i na puteve kako da se sve više razvija jedinstvo masa i ko treba da rukovodi tom borbom — KPJ i narodnooslobodilački odbori.

Sredinom septembra 1942. komitet je uputio proglas Albancima na Kosovu i pozvao ih da zajednički stvaraju Jedinštveni narodnooslobodilački front sa Srbima i Crnogorcima, da složno i bratski isteraju oružjem fašističkog okupatora i uništavaju domaće izdajnike, a zatim da zajednički izgrađuju srećan život bratstva i jednakosti.²²

U drugoj polovini 1942. godine počeli su da izlaze antifašistički listovi »Sloboda«, organ NOP-a u Prizrenu, zatim »Glas naroda« i »Glas« — organ Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije. Od avgusta 1943. »Glas« menja naziv u »Sloboda«, a krajem 1943. »Sloboda« postaje organ Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Kosovo i Metohiju. U Prištini se krajem 1942. pojavio antifašistički list »Kroz borbu«. Ovi listovi doprineli su popularisanju NOP-a i jačanju i širenju Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta ovog područja.²³

»Glas naroda« od 27. septembra 1942. objavio je članak Fadilja Hodže »Kojim pravcem?« u kome se kaže da narodi Kosova treba da se ujedine u borbi protiv okupatora, da o svojoj sudbini rešavaju sami i povežu svoju borbu s borbom naroda Jugoslavije i Albanije.²⁴

U direktivnom pismu koje je sekretar CK KPJ Josip Broz Tito uputio 22. septembra 1942. Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju ukazuje se na iskustvo NOP-a Jugoslavije koja treba da koristi i NOP u ovom kraju. U vezi s pitanjem Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta konstatuje se da je postojanje nacionalnih suprotnosti glavna smetnja za mobilizaciju najširih masa protiv okupatora, jer okupator koristi te suprotnosti za lakše porobljavanje naroda Kosova. Dalje se ističe da je slabost julske rezolucije

²² AZIK, d. 130.

²³ AZIK, d. nezaveden.

²⁴ AIRPS, d. 2242.

Oblasnog komiteta u tome što nisu dovoljno jasno i precizno formulisane odluke u vezi s pridobijanjem albanskih masa i otklanjanjem antagonizma između slovenskog i albanskog stanovništva. Zatim, Oblasni komitet nije uočio činjenicu da na Kosovu postoje dve različite reakcionarne grupe — velikosrpska i proalbanska. Velikosrpska klika je prvih meseci okupacije bila potisnuta, a u poslednje vreme dolazi sve više do izražaja kao instrument okupatora u borbi protiv pokušaja albanskih masa da se otvoreno suprotstavljaju pljačkanju od strane okupatorskih snaga. Proalbanska klika u prvom redu služi okupatoru i uz njegovu pomoć nastoji da održi feudalni način izrabljivanja siromašnih seljaka na Kosovu. Da okupator koristi reakcionarne klike u borbi protiv NOP-a dokazuje i primer četničkog i ustaškog pokreta. Prema tome, ističe se u tom pismu, nije čudno što se okupator na Kosovu oslanja na velikosrpsku i proalbansku kliku. S obzirom na to da je stanovništvo na Kosovu pretežno albansko, ukazuje se da je osnovni zadatak KPJ da neumorno i uporno radi među Albancima i dokaže im potrebu oružane borbe protiv okupatora, jer je to ujedno i borba protiv svakog povratka na staro, da to znači boriti se za istinsku slobodu albanskog stanovništva. Strah od povratka na staro treba razbiti na taj način što će se albanske mase ubediti da se samo zajedničkom borbom s ostalim narodima Jugoslavije, koji se takođe bore protiv povratka starog modu mogu spasiti od ponovnog porobljavanja od velikosrpske hegemonističke klike. Direktiva ističe da je glavni zadatak KPJ da stvara jedinstvo naroda Kosova u borbi protiv okupatora i pomenutih reakcionarnih klika.²⁵

Nešto kasnije, 25. oktobra 1942, Oblasni komitet obaveštava Centralni komitet KPJ o vojno-političkoj situaciji i o stanju i radu partijske organizacije na Kosovu. Po tom izveštaju, razvoj međunarodnih događaja i njihov uticaj na mase, osobito albanske, stvorio je povoljnu situaciju, ali je ona različita u okupacionim zonama. U krajevima pod nemačkom i bugarskom okupacijom teret je velik pa sve mase, bez obzira na nacionalnost, mrze okupatore. Okupatora je omrzao i onaj deo albanskih masa koji je smatrao da su ga Nemci oslobodili i sve veće su njegove simpatije prema partizanima i Sovjetskom Savezu. U svojoj zoni Italijani vode politiku popuštanja prema Albancima, da ne bi došlo do nemira, ali bez obzira na to, u albanskim masama diferencijacija se nastavlja i postoji mogućnost jačeg prodora među njih. Uspeši se postižu naročito u mestima gde ima albanskih komunista, koji su već postali značajan faktor u širenju uticaja na ove mase. Budući manjina, Srbi se najviše plaše. Partija ima najveći uticaj na srpske siromašne mase, dok je srpska reakcija vezana za četnički pokret Draže Mihailovića. Uopšte, u izveštaju se konstatuje da je nastupio veliki prelom u mišljenju masa i da je prilično opao šovinizam.²⁶

Početkom novembra 1942. Privremeni glavni štab NOP-a i DV za Kosovo i Metohiju objavio je saopštenje u kome se nabrajaju ciljevi narodnooslobodilačke borbe na Kosovu: istrebljenje fašistič-

²⁵ Zbornik, tom II, knj. 6, d. 58, 153-57.

²⁶ AIRPJ, 4815 (XIX, 116) 24; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 27.

kih okupatora i njihovih slugu i uspostavljanje istinske demokratske vlasti. U saopštenju se kaže da će dan pobeđe sigurno i brzo doći i svima našim narodima doneti slobodu i ravnopravnost, a neprijateljima i domaćim izdajnicima smrt. Narodi Kosova pozivaju se na jedinstvo u borbi protiv fašističkog okupatora.²⁷

Posle ovog saopštenja Oblasni komitet je uputio narodima Kosova proglas povodom 25-godišnjice oktobarske revolucije. U ovom proglasu popularišu se uspesi u izgradnji socijalizma u Sovjetskom Savezu i otadžbinski rat, a zatim se ističe da će zajedničkom borbom narodi Kosova izvojevati svoju nacionalnu slobodu i ravnopravnost i pozivaju se da stvore moćni i jedinstveni Narodnooslobodilački front. Komunistima se nalaže da uporno i istrajno organizuju narodne mase u Jedinstveni narodnooslobodilački front.²⁸

Od jula do decembra 1942. postignuti su značajni uspesi u stvaranju Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta: NOP dobija šire razmere, povećao se broj učesnika u njemu, KPJ jača svoj uticaj na mase i širi se mreža narodnooslobodilačkih odbora kao političkih organa borbenog jedinstva.²⁹

Na proširenom sastanku Oblasnog komiteta, održanom u decembru 1942, konstatovano je da su događaji na Istočnom frontu pokazali da će nemački fašizam doživeti poraz i da je to pozitivno uticalo na raspoloženje masa na Kosovu prema NOP-u. U ovom pravcu pozitivno je uticao i razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i Albanije. U zaključcima ovog sastanka navodi se da je jedan deo albanskih masa izgubio poverenje u Nemačku i da su povećane simpatije siromašnih slojeva prema Sovjetskom Savezu. Zatim se konstatuje da poštene elemente treba otrgnuti od uticaja nacionalista i uključiti ih u NOP. Reakcionarne snage, šireći šovinizam i mržnju, žele da onemoguće širi zamah NOP-a na Kosovu. Kao glavni nedostatak ističe se to što većina partijskih organizacija nije shvatila kako treba pitanje formiranja Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, odnosno da rukovodeću ulogu u oslobodilačkoj borbi imaju radnička klasa i seljaštvo pa je, umesto stvaranja jedinstvenog fronta masa, došlo do uspostavljanja kontakta i razgovora s nekim nacionalističkim elementima. U propuste se ubraja i to što je bilo sektaškog odnosa prema albanskim masama, s kojim je, kako se navodilo, nemoguće raditi. Ovakvo nepravilno gledanje ocenjeno je kao identifikovanje masa s reakcijom. U zaključcima se potom konstatuje da uspeh NOP-a u ovom kraju zavisi od aktiviranja albanskih masa na liniji borbe protiv okupatora i izdajnika.³⁰

Kako se u zaključcima navodi, ciljevi NOP-a su uništenje okupatora i domaćih izdajnika, oslobođenje naroda od fašističkog ropstva, ispunjenje nacionalnih aspiracija naroda i uspostavljanje demokratske vlade kao uslova za poboljšanje položaja naroda i rešenje nacionalnog, socijalnog i ekonomskog pitanja.³¹

²⁷ AZIK, d. 940; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 29.

²⁸ AZIK, d. 111; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 31.

²⁹ Isto.

³¹ Isto.

Rezolucija postavlja pred organizaciju KPJ na Kosovu iste zadatke koji se navode u direktivi CK KPJ od septembra 1942. godine. U stvari, čitav ovaj sastanak protekao je u duhu te direktive.

U rezoluciji se navode sledeći politički zadaci: iskoristiti najšire mogućnosti za mobilizaciju narodnih masa; osnovni zadatak komunista i dalje je stvaranje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta naroda Kosova i Metohije za borbu protiv okupatora i velikoalbanske i velikosrpske hegemonističke klike; razobličiti velikosrpsku i velikoalbansku kliku i sve okupatorske sluge; poštene nacionaliste prevesti na pozicije NOP-a i, na kraju, ubediti siromašne slojeve albanskog naroda da je zajednička borba s ostalim narodima jedini put do prave slobode Albanaca na Kosovu, put njihovog spašenja iz ropstva i garancija da se stari režim Jugoslavije neće vratiti.³²

Politička aktivnost na toj liniji nastavlja se i u sledećoj godini. Već u februaru 1943. Oblasni komitet je uputio proglas narodima Kosova, ističući da će po slomu fašizma svi narodi dobiti pravo da sami, bez ičijeg mešanja, odlučuju o svojoj sudbini, ali da samo oružanom borbom protiv okupatora i izdajnika mogu doći do slobode. Komunistička partija Jugoslavije poslala je u borbu najbolje sinove naroda Kosova da bi ukazali na pravi put oslobođenja, a to je stvaranje borbenog jedinstva svih naroda ovog područja, oružana borba i opštenarodni oslobodilački oružani ustanak protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu. Okupator i njegove sluge, kaže se u proglasu, boje se toga i nastoje da na svaki način ometu takvo jedinstvo. Zatim se narodi Kosova pozivaju na njegovo stvaranje.³³

Do aprila 1943. postignuti su značajni rezultati u stvaranju Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta. Delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba NOVJ Svetozar Vukmanović Tempo ističe u pismu koje je 15. aprila uputio Oblasnom komitetu da su partijske organizacije u ovom kraju imale vidne uspehe u organizovanju i rukovođenju narodnooslobodilačkim pokretom. Vukmanović kaže da su se albanske i srpske mase uverile da su komunisti pravi borci za nacionalno oslobođenje od fašističkog ropstva, da je oštrica šovinizma otupljena i nemačkom okupatoru naneti teški porazi. On savetuje kosovskim komunistima da se bore protiv sektaštva, šablonizma i uskogrudosti i da formiraju jedinstveni antifašistički narodnooslobodilački front svih naroda na platformi zajedničke borbe protiv okupatora i samoopredeljenja posle oslobođenja.³⁴

Oblasni komitet prihvatio je ove preporuke i u svom direktivnom pismu od 20. maja 1943. svim članovima i organizacijama KPJ na Kosovu postavio zadatak da otklone greške i propuste na koje je Svetozar Vukmanović Tempo ukazao.

U ovom pismu navode se sledeće slabosti i greške partijskih organizacija: sektaški stav u pitanju okupljanja grupa i pojedinaca u jedinstveni antifašistički front naroda Kosova i Metohije, neprila-

³² Isto.

³³ AZIK, d. 177; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 33.

³⁴ Zbornik, tom II, knj. 9, d. 83, 112-15.

gođavanje organizacionih oblika i metoda rada novonastaloj situaciji (posle okupacije zemlje — A. H.) i nesnalazljivost u primenjivanju linije Partije na specifične uslove u ovom kraju.³⁵

Sektaški stav u vezi sa stvaranjem Jedinstvenog antifašističkog fronta naroda Kosova jasno se vidi iz zaključaka decembarskog proširenog sastanka Oblasnog komiteta, naročito u pogledu odnosa prema albanskim patriotima, kao i iz stava komunističkih kadrova i organizacija prema albanskim masama uopšte. Komunisti ne koriste neraspoloženje albanskih masa prema okupatoru, koje bi se moglo kanalisati u pravcu postepenog zaoštavanja njihovih odnosa prema porobljivačima, što bi doprinelo da se masovno uključe u NOP. Organizacijama se nalaže da sektaštvo odmah prekinu i da prilaze svim onim grupama i pojedincima koji su na liniji borbe protiv okupatora i žele svoje nacionalno oslobođenje, jer ta borba je narodnooslobodilačka i zato treba da učestvuje u njoj čitav narod. U radu među albanskim masama komunisti ne smeju nasediti srpskim šovinistima, koji ceo albanski narod okrivljuju za nedela počinjena nad Srbima i Crnogorcima na Kosovu, već im mora biti jasno da je za sve to kriv fašistički okupator. Na kraju se komunisti obavezuju da masama ukazuju na pravi put i da stvaranju jedinstveni antifašistički front Albanaca, Srba i Crnogoraca na bazi borbe protiv okupatora i samoopredeljenja naroda posle oslobođenja.³⁶

O sektaškom odnosu organizacije KPJ i Oblasnog komiteta u vezi sa stvaranjem Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta na Kosovu govori i Svetozar Vukmanović u svom izveštaju Centralnom komitetu KPJ od 8. avgusta 1943. godine: partijske organizacije zauzimale su suviše sektaški stav u pitanju okupljanja svih grupa u narodnooslobodilački front naroda Kosova, odnosno sektaštvo se ispoljilo naročito prema albanskim nacionalističkim grupama koje su neprijateljski raspoložene prema okupatoru.³⁷

Povodom Musolinijevog pada Oblasni komitet je uputio proglas avgusta 1943. narodima Kosova u kome ih poziva na borbeno jedinstvo i bratstvo i ističe da je jedini put spasa i časti albanskog naroda oružana borba, jer se sloboda ne poklanja, nego je treba krvlju izvojevati.³⁸

Uoči kapitulacije Italije albanske mase su bile antiitalijanski nastrojene, kako se ističe u izveštaju Oblasnog komiteta delegatu CK KPJ.³⁹

Borba za stvaranje Jedinstvenog antifašističkog fronta naroda Kosova bila je sve do kapitulacije Italije od izuzetnog značaja za okupljanje masa u NOP, za političko diferenciranje u redovima albanskog stanovništva, raskrinkavanje velikoalbanske i velikosrpske reakcije, formiranje ubeđenja među Albancima da neće biti povratka na staro i za postepeno nestajanje međunacionalnih suprotnosti. Iako u to vreme nije stvorena posebna organizacija, Narodnooslobodilački front, kao u drugim krajevima Jugoslavije, ipak se

³⁵ AZIK, d. 181; Zbornik, tom I, knj. 19, d. 38.

³⁶ Isto.

³⁷ Zbornik, tom II, knj. 10, d. 65, 152-53.

³⁸ AZIK, d. 190; Zbornik, tom I, d. 44.

³⁹ AZIK, d. 476.

širio uticaj NOP-a na mase, tim pre što su se za ostvarivanje određene platforme borili KPJ, omladinski i ženski pokret i narodnooslobodilački odbori. Postepeno je izgrađivano uverenje masa u nužnost oružane borbe protiv okupatora da bi se postiglo nacionalno i socijalno oslobođenje. Antifašističko raspoloženje dela albanskih masa, naročito omladine, ispoljilo se i učešćem u antifašističkim demonstracijama u Đakovici, novembra 1941. i 1942, zatim u Prizrenu novembra 1941. i u Đakovici, Prištini i Prizrenu februara 1943. godine.

2. Jedinstveni omladinski pokret

U želji da se široke narodne mase uključe u NOP, KPJ je nastojala da se u JNOF okupi što više omladinaca i žena. Jedinstvo omladine stvarano je pod teškim uslovima. Od svih ranijih omladinskih organizacija jedino je u vreme okupacije ostao SKOJ kao kompaktna celina i stalno ispoljavao svoju vezanost za mladu generaciju Jugoslavije. Trebalo je iznova graditi omladinsko jedinstvo, stvarati takvu organizaciju koja će najbolje odgovarati interesima revolucionarne mlade generacije. Jedinstvo mladih kovano je u borbi protiv okupatora. Širom zemlje, naročito u oslobođenim krajevima, nicala su organizacije omladinskog jedinstva: Savez mlade generacije u Hrvatskoj i Dalmaciji, Narodnooslobodilački savez omladine u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Savez narodne omladine u Crnoj Gori, Oslobođilna fronta mladih u Sloveniji itd. U sklopu ovih jedinistvenih omladinskih saveza nikli su radne čete i brigade, omladinski domovi, kulturne i fiskulturne grupe, Savez pionira itd. Preko ovih organizacija omladina je počela da masovno učestvuje u borbi i radu. Savez komunističke omladine Jugoslavije bio je organizator svih ovih organizacija.⁴⁰

Posle dužeg perioda razvoja i rada omladinskih saveza održan je u Bihaću 27—29. decembra 1942. Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije, na kome je osnovan USAOJ. Zadatak ove organizacije bio je da ujedini i organizuje sve snage mlade generacije Jugoslavije u službi oslobodilačkog rata protiv okupatora i njegovih slugu. Ona je postala čvrst oblik organizacionog jedinstva svih mladih antifašista i rodoljuba, bez obzira na nacionalnost, veru, političko uverenje i raniju pripadnost ovoj ili onoj organizaciji.⁴¹

Organizacioni oblici USAOJ-a bili su različiti. U oslobođenim krajevima stvoreni su u selima i gradovima omladinski odbori od predstavnika SKOJ-a, omladine drugih političkih struja i raznih omladinskih oblika okupljanja (analfabetskih tečajeva, bolničarskih kurseva itd.). Glavni zadatak ovih odbora, i USAOJ-a uopšte, na neoslobođenoj teritoriji bio je ujedinjavanje i okupljanje mladih, njihovo organizovanje za akcije protiv okupatora i domaćih izdajnika i upoznavanje s istinom o događajima u svetu i borbama NOV i partizanskih odreda.⁴²

⁴⁰ AZIK, d. nezaveden.

⁴¹ Isto.

⁴² AZIK, d. nezaveden.

U toku narodnooslobodilačke borbe SKOJ se razvio u masovnu, borbenu omladinsku organizaciju. On je organizovao omladinske saveze i USAOJ i rukovodio radom na stvaranju borbenog jedinstva mlade generacije.⁴³

SKOJ na Kosovu nailazio je na sve one teškoće na koje je nailazila i organizacija KPJ. Posle okupacije znatan broj skojevskih organizacija bio je razbijen i mnogi aktivni prestali su da postoje, jer su se njihovi članovi iselili u Crnu Goru i Srbiju. Kada je Oblasni komitet KPJ pošao u Crnu Goru, s njim su pošli i članovi Oblasnog komiteta SKOJ-a i tamo se zadržali do juna 1941. godine. Za ovo vreme radilo je privremeno oblasno rukovodstvo SKOJ-a u sastavu: Branko Škembarević (sekretar), Uk Gaši, Musa Muhadžeri, Redžep Gaši, Krsta Aleksić i Mehmet Šoši (sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a u Peći).⁴⁴

Većina članova OK SKO-a vratila se na Kosovo juna 1941. godine. Prvi zadatak je bio povezivanje onih skojevskih organizacija koje su se održale i posle okupacije. Obnavljanje ove organizacije u pećkom srezu završeno je krajem oktobra. Osnovani su aktivni u ulicama i određena rejonska rukovodstva. Skojevcima su uključeni, s ostalim omladincima, u pozadinske čete i bataljone, pohađali su kurseve za rukovanje oružjem, za diverzije i sanitetsku službu, okupljali pionire, ilegalno prenosili štampane vesti o stanju na frontovima, vršili sitne sabotaže i učestvovali u likidaciji izdajnika i slugu okupatora. Sve do oktobra veze sa skojevskim organizacijama u drugim srezovima nisu bile uspostavljene. U to vreme znalo se samo to da u Đakovici, Prizrenu i Kosovskoj Mitrovici radi nekoliko aktivna SKOJ-a. Do decembra OK SKOJ-a je postojao samo formalno pa je na sastanku OK KPJ odlučeno da se on ponovo formira. Pre toga OK KPJ naložio je pojedinim članovima OK SKOJ-a koji su ostali na Kosovu da uspostave veze sa skojevskim organizacijama u svim krajevima Kosova.⁴⁵

U decembru 1941. godine formiran je MK SKOJ-a u Prizrenu, a početkom 1942. i mesni komiteti SKOJ-a u Prištini i Uroševcu. Osnovni nedostatak u radu SKOJ-a bio je u tome što je zanemaran rad s ostalom omladinom, a uz to skojevci su bili pretežno srpske i crnogorske nacionalnosti. Za ovakvo stanje SKOJ-a nalazimo potvrdu u februarskim Tezama Borisa Vukmirovića. U njima se navodi da se SKOJ odnosio sektaški prema omladini, da joj partijske organizacije nisu poklanjale dovoljno pažnje, da komunisti nisu shvatili njenu ulogu u narodnooslobodilačkoj borbi i da SKOJ kopira partijske forme rada.⁴⁶

Februarsko savetovanje upozorilo je partijske organizacije na važnost rada s omladinom, na njenu ulogu u NOP-u i učešće u oružanoj borbi protiv okupatora. Neophodna je borba protiv sektaškog stava i birokratizma koji se u SKOJ unosi iz Partije. SKOJ treba pretvarati u snažan rezervoar KPJ.⁴⁷

⁴³ Isto.

⁴⁴ Mita Miljković, *SKOJ i omladinski pokret na Kosovu i Metohiji od 1919. do 1945. god.*, 168-73 (Rukopis).

⁴⁵ Isto, 173-77; AZIK, d. 358.

⁴⁶ AZIK, d. 358.

⁴⁷ AZIK, d. 144.

Ovakav stav prema SKOJ-u i omladini uticao je pozitivno na aktivnost partijskih organizacija na liniji omladine.

Uzrok sektaškog odnosa prema omladini Boris Vukmirović vidi u slabostima partijske organizacije. Kada se organizacija KPJ konsolidovala, učinjen je zaokret u pravcu masovnog okupljanja omladine u SKOJ. Već krajem marta 1942. na Kosovu je bilo 1.278 skojevaca: u Peći 590, Đakovici 35, Prizrenu 200, Uroševcu 95, Prištini 250 i Kosovskoj Mitrovici 108.⁴⁸

Zbog represalija okupatora protiv pripadnika NOP-a, skojevska organizacija u Peći je za vrlo kratko vreme bila prepolovljena. Tada je Oblasni komitet KPJ morao da pređe u Đakovicu, odakle je preduzimao mere za učvršćivanje Partije i SKOJ-a.⁴⁹

U Đakovici su uslovi za rad Oblasnog komiteta KPJ bili povoljniji. Na nekoliko sastanaka Komitet je razmatrao i rad SKOJ-a i uopšte rad s omladinom. Upravo ovde, gde su skojevsku organizaciju činili uglavnom Albanci, pokazalo se da je neophodno razjasniti odnose između SKOJ-a i Partije i formulisati platformu borbe za jedinstvo omladine Kosova, uzimajući u obzir specifičnosti ovog kraja. Oblasni komitet je odlučio da se skojevcima uputi pismo u kome će biti ukazano na njihove zadatke i značaj rada sa čitavom omladinom. Trebalo je da pismo potpiše Oblasni komitet SKOJ-a, mada nije postojao. Pismo je sastavljeno na albanskom i srpsko-hrvatskom jeziku.⁵⁰

U pismu OK SKOJ-a od aprila 1942. upućenom mladim komunistima kaže se da je KPJ postavila zadatak SKOJ-u da uključi čitavu omladinu u narodnooslobodilačku borbu, da stvara jedinstvo mladih radnika, seljaka i inteligencije u borbi protiv fašizma. Da bi se ostvario ovaj zadatak, neophodno je, kako se kaže, da mladi komunisti Kosova prlaze od specifične situacije i da se bore za jedinstvo albanske, srpske i crnogorske omladine, koja se može okupljati u NOP na sledećim pitanjima: borba za nacionalno oslobođenje (isterivanje fašističkog okupatora, priznavanje nacionalnih prava svim narodima na Kosovu, borba protiv raspirivanja nacionalne mržnje, protiv reakcije i ostalih slugu fašističkog okupatora, koji ometaju narodnooslobodilačku borbu), solidarnost sa svim narodima i zemljama koje se bore protiv fašizma (Sovjetski Savez, Engleska, Amerika i porobljeni narodi) i borba za pravedniji život omladine Kosova (za dalji život i sigurniju budućnost čitave radničke, seljačke i intelektualne omladine).⁵¹

U pisrau se navodi da albanska omladina počinje da uvida da nije nacionalno oslobođena, da se izjednačava položaj gotovo čitave omladine, koja nije za fašizam, i tako stvaraju objektivni uslovi za jedinstvo mlade generacije i njeno stupanje u borbu protiv fašizma. Radeći na pripremanju omladine za borbu i stvarajući jedinstvo mlade generacije, preko raznih oblika, mladi komunisti Kosova odgovoriće velikom zadatku koji im je postavila KPJ i tako pružiti dragocenu pomoć oružanoj borbi naroda Kosova.⁵²

⁴⁸ AIRPJ, d. 1695/V, 3-79 (42).

⁴⁹ Kao nap. 44, 181-82.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ AZIK, d. 112.

⁵² Isto.

Ovaj odgovorni i veliki zadatak ne može se izvršiti, kaže se u pismu, ako mladi komunisti ne shvataju funkciju svoje organizacije, ako je ne jačaju i omasovljavaju, ako ne postavljaju pravilno rad u osnovnim skojevskim organizacijama — aktivima. U pismu se konstatuje da je SKOJ komunistička organizacija kojom rukovodi KPJ i da se bori za srećniji život omladine — socijalizma, te da se skojevci vaspitavaju u duhu marksizma-lenjinizma. Iz ovih razloga SKOJ se ne sme izjednačivati sa svom omladinom, ili s pokretom antifašističke omladine — on je rukovodilac radničke omladine, organizacija kojoj je KPJ poverila mobilizaciju i okupljanje čitave omladine. SKOJ treba stalno proširivati, uključujući one omladince koji se bore za jedinstvo mladih protiv fašizma, u prvom redu, i omasovljavati ga albanskom omladinom. Uporedio s tim neophodno je učvršćivati organizaciju, što će se postići ako mladi komunisti ozbiljno shvate šta znači biti mobilisani vojnik Narodnooslobodilačke vojske. Skojevci moraju biti u prvim redovima Narodnooslobodilačke vojske i izvršavati zadatke koji su im povereni. Aktivni služe za povezivanje s najširim masama omladine, u njima se mladi komunisti dogovaraju kako da najbolje okupe omladinu i stvaraju njeno jedinstvo. To su stubovi oko kojih treba da se zbije čitava omladina, motorna snaga borbe mladih. Upravo to, ističe se u pismu, nameće potrebu da se unutrašnji život aktiva (sastanci) organizuju u duhu drugarstva, pomoći, razmene iskustava, prenošenja političke nije CK KPJ na čitavu omladinu, itd.⁵³

Veliki i teški zadaci postavljaju se naročito pred mlade komuniste Albance, pred njihove aktivne, jer oni treba da rade da se čitava albanska omladina ujedini sa srpskom i crnogorskom u borbi protiv okupatora i svih snaga koje teže vraćanju na staro — kaže se dalje u pismu i nalaže aktivima ženske omladine da ulože maksimalne snage da se, uporedo sa stvaranjem jedinstva sa srpskom i crnogorskom omladinom, ozbiljno pozabave pitanjem spriranja među albanske omladinke, da ih upoznaju s narodnooslobodilačkom borbom, razvijaju njihovo interesovanje i uključuju ih u borbu protiv fašizma.⁵⁴

Zadržali smo se duže na ovom pismu zato što je to prvo uputstvo Oblasnog komiteta KPJ mladim komunistima, a zatim što je u njemu data politička platforma za stvaranje jedinstva albanske, srpske i crnogorske omladine Kosova u borbi za nacionalno oslobođenje. Na ovoj platformi zasnivao se rad mladih komunista. No, u pismu ima i mišljenja koja odudaraju od poznatih stavova CK SKOJ-a — na primer o načinu okupljanja omladine u JNOF: aktivni SKOJ-a nisu ti koji će okupljati omladinu, već omladinski savezi — omladinski odbori, koji se, pod rukovodstvom SKOJ-a, bore za jedinstvo mlade generacije. Pogrešni stavovi su rezultat nepostojanja veze sa CK KPJ i CK SKOJ-a pa u to vreme Oblasni komitet nije bio upoznat s partijskom linijom kada je reč o radu s omladinom.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

Posle ovog pisma, OK SKOJ-a uputio je uputstva svim mesnim komitetima SKOJ-a kako da sprovedu pomenute direktive i kako da se postavljaju u radu s omladinom.⁵⁵

Prema sećanju Mite Miljkovića, sekretara OK SKOJ-a, direktno pismo mesnim komitetima SKOJ-a odigralo je značajnu ulogu u borbi za stvaranje jedinstva omladine Kosova. U direktnom pismu nalaže se skojevskim organizacijama da stvaraju Savez narodno-oslobodilačke omladine Kosova i Metohije. Na tome su skojevci radili sve do kraja 1942. godine.⁵⁶

Krajem aprila 1942. znatno je ojačala organizacija SKOJ-a na Kosovu. Postojalo je pet mesnih komiteta. Najviše uspeha postignuto je u radu sa srpskom i crnogorskom, a manje s albanskom omladinom. Bilo je oko 1.400 sojevacu (od toga u internaciji oko 150). Srbi i Crnogorci mali su 85 a Albanci 15 odsto članova. Od ukupnog broja 35 odsto je bila ženska omladina. U pećkom srezu bilo je najviše skojevacu — 560.⁵⁷

U direktnom pismu od 25. maja 1942. Oblasni komitet KPJ nalaže partijskim organizacijama da posvete najveću pažnju radu s omladinom. Mesna rukovodstva KPJ dužna su da pomognu mesnim rukovodstvima SKOJ-a u izvršavanju njihovih zadataka koje je precizirao Oblasni komitet SKOJ-a, ali se ta pomoć ne sme pretvoriti u gušenje inicijativa mladih. Partijska rukovodstva moraju se čuvati sektaškog odnosa prema mladim i posvetiti naročitu pažnju albanskoj omladini.⁵⁸

Od sačuvanih dokumenata prvi put se u rezoluciji julskog save-tovanja Oblasnog komiteta KPJ 1942. godine pominje Narodnooslobodilački savez omladine. Savetovanje nalaže komunistima da upregnu sve snage da kroz Narodnooslobodilački savez omladine prevedu omladinu na pozicije opštenarodne borbe protiv okupatora. Naročitu pažnju, ističe se u tom dokumentu, treba posvetiti uvlačenju albanske omladine u pokret i radu među pionirima, vodeći računa o tome da on ne bude jednostran. Potrebno je da svi članovi Partije pro-rade materijale o radu SKOJ-a i shvate SKOJ kao komunističku organizaciju koja treba da bude rukovodilac omladinske borbe. S mnogo više umešnosti i volje nego dosad, kaže se dalje, članovi Partije moraju obraćati pažnju osnovnim jedinicama SKOJ-a, podizati tamo disciplinu i odgovornost, zavesti pravilnu raspodelu posla za svakog mladog komunistu, i to ne birokratski, nametljivo, nego na boljševički način — putem predloga, diskusija, drugarskom pomoći i primerom. Vaspitavanje mladih u duhu marksizma-lenjinizma takođe je vrlo važan zadatak. U ovom dokumentu se zatim ističe da omladini treba ukazati kako da se drži pred klasnim neprijateljem. Partija će pomagati skojevcima u organizovanju akcija, o kojima se govori u materijalima SKOJ-a. Najbolje skojevce, koji su provereni u skavodnevnom radu, primati u Partiju. SKOJ mora biti nepresušan izvor novih i svežih kadrova za Partiju.⁵⁹

⁵⁵ AIRPS, d. 4831.

⁵⁶ Kao nap. 44, 188.

⁵⁷ Kao nap. 55.

⁵⁸ AZIK, d. 117.

⁵⁹ AZIK, d. 129.

U rezoluciji se iznose i uspesi u radu s omladinom — povećan je uticaj Partije na omladinu, povećan broj skojevaca i stvorene tri nove mesne organizacije SKOJ-a.⁶⁰

Na julskom savetovanju je odlučeno da se u najskorije vreme održi oblasno savetovanje SKOJ-a. To je bilo utoliko potrebnije što je poslednji sastanak OK SKOJ-a održan još u januaru 1941, u Vitoimirici, kod Peći. U toku okupacije sve do jula 1942. skojevskom organizacijom u stvari je rukovodio OK KPJ, jer su raniji članovi OK SKOJ-a prebačeni u partijsku organizaciju na rad, ili nisu više bili na Kosovu. Nefunkcionisanje Oblasnog komiteta SKOJ-a negativno se odrazilo na rad skojevskih organizacija. Održavanje oblasnog savetovanja SKOJ-a bilo je nužno ne samo zato da se formira OK SKOJ-a, već i stoga da rukovodioci ove organizacije pretresu probleme i još bliže odrede neposredne zadatke u radu sa skojevcima i ostalom omladinom.⁶¹

Oblasno savetovanje SKOJ-a održano je u Suvom Dolu, kod Prištine, sredinom avgusta 1942. godine. Savetovanju je prisustvo-
vao i sekretar OK KPJ Boris Vukmirović. Došli su delegati skojevskih organizacija iz Peći, Đakovice, Prizrena, Uroševca, Prištine i Gnjilana. Sekretari mesnih komiteta SKOJ-a iznosili su stanje i rad SKOJ-a i omladinskog pokreta. Na osnovu njihovog izlaganja može se zaključiti da je bilo velikih uspeha u radu sa srpskom i crnogorskom omladinom. Međutim, rezultati u radu s albanskom omladinom bili su manji iako ona čini najveći deo kosovske omladine.⁶²

Govoreći učesnicima savetovanja, Boris Vukmirović je ukazao da je za nedovoljno prodiranje među albansku omladinu pogrešno kriviti objektivne i druge teškoće — to je nedostatak same organizacije SKOJ-a i njenog rukovodstva, posledica sektaškog odnosa prema albanskoj omladini, od koga se skojevska organizacija teško oslobađa.⁶³

U zaključcima usvojenim na ovom savetovanju ističe se da na Kosovu još nije ostvareno koliko je to potrebno jedinstvo srpske, crnogorske i albanske omladine. Pošto je u to vreme albanska omladina mrzela okupatora i želela svoje nacionalno oslobođenje, na savetovanju je konstatovano da postoje uslovi za stvaranje jedinstva albanske, srpske i crnogorske omladine, a dalji razvitak događaja još povoljnije će delovati u tom pravcu i ubrzati taj proces. Prema tome, glavni zadatak SKOJ-a je rad na pripremi čitave omladine za narodooslobodilačku borbu.⁶⁴

Savetovanje je postavilo zadatak skojevcima da svuda prilaze stvaranju narodooslobodilačkih saveza omladine kao organa jedinstva mlade generacije Kosova. Tu moraju naći mesta svi mladići i devojke koji žele svoje nacionalno oslobođenje, bez obzira na naciju, političku pripadnost i društveni položaj. Rad na formiranju saveza

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Kao nap. 44, 199.

⁶² Isto, 200-02.

⁶³ Isto, 202.

⁶⁴ AZIK, d. 487.

treba početi omladinskim konferencijama na kojima će se birati delegati i zatim održati sreske osnivačke konferencije. Pravilnim radom u toku priprema za osnivanje i posle toga Narodnooslobodilački savez omladine će preko akcija i agitaciono-političkog rada postaviti najširi i najbolji oblik za postepeno uvlačenje čitave omladine u narodnooslobodilačku borbu i jedinstvo njenih redova.⁶⁵

Zadatak mladih komunista je i da popularišu Sovjetski Savez, AVNOJ, KPJ i SKOJ, da raskrinkavaju reakciju i sluge okupatora i organizuju što pre omladinske akcije, koje će u praksi pokazati na kojim se pitanjima može povezivati omladina i stvarati njeno akciono jedinstvo (sabrane akcije u novcu, hrani, odeći, municiji i sanitetskom materijalu za borbe, organizovati kulturno-prosvetne priredbe koje će omladini na pristupačan način ukazivati na karakter narodne borbe i ulogu i zadatke omladine u njoj; među radničku omladinu, naročito u rudnicima, stalno unositi duh sabotaže u najrazličitijim oblicima; seljačku omladinu pokretati na akcije za prikupljanje letine i njenu zaštitu i skrivanje od fašističkog okupatora; za žensku omladinu i dalje organizovati bolničarske kurseve i obuku u rukovanju oružjem). Ove akcije, ako se budu pravilno i stalno organizovale, sem toga što će se u njima kovati jedinstvo albanske, srpske, crnogorske omladine, biće i prvi veliki korak u uvlačenju čitave omladine u opštenarodnu borbu.⁶⁶

Kako se u zaključcima ističe, u toku 1942. godine postignuti su izvesni uspesi u organizacionom pogledu: u četiri sreza osnovane su organizacije SKOJ-a, broj članova je porastao, povećana je disciplina, odgovornost, inicijativa (Peć, Prizren, Uroševac), ozbiljnije se shvataju zadaci, rezultati u radu s pionirima su dobri. SKOJ je uspeo da se poveže s većim delom srpske i crnogorske omladine i da utiče na nju. U kratkom periodu stvaranja narodnooslobodilačkih saveza omladine zabeleženi su prvi rezultati i u radu s albanskom omladinom (Prizren), ali je, ipak, organizacija SKOJ-a još daleko od nje — veze s tom omladinom i uticaj na nju su slabi, a broj skojevaca iz njenih redova vrlo mali, sem u Đakovici. To je ocenjeno kao osnovna slabost SKOJ-a na Kosovu. Savetovanje smatra da je uzrok takvog stanja sektaški odnos prema omladinskim masama, naročito prema albanskim omladincima. Bilo je i takvih mišljenja među skojevcima i komunistima da se ne može raditi s Albancima, jer oni, navodno, vrše provokacije.⁶⁷

Zaključci ukazuju i na druge propuste organizacije SKOJ-a na Kosovu: Oblasni komitet SKOJ-a nije bio na jednom mestu i nije dovoljno pomagao mesne komitete, veze između njih nisu redovne pa OK nema dovoljno jasnu sliku stanja na terenu; sastanci mesnih komiteta ne održavaju se redovno, a rukovodstva nisu na vreme proučavala i sprovođila povremene direktive za rad s omladinom, niti su redovno održavali kontakte s aktivima pa zato ne mogu uspešno izvršavati svoju ulogu, što je naročito slučaj u Prištini. Što se tiče rada aktiva, navodi se da težište svog rada nisu preneli na

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

široke omladinske mase. Zatim, ne poklanja se dovoljno pažnje uzdizanju i vaspitavanju omladine u duhu marksizma-lenjinizma, a OK i mesni komiteti SKOJ-a nemaju svoju tehniku već se služe partijskom tehnikom.⁶⁸

Savetovanje je odredilo i niz organizacionih zadataka: dalje proširivati skojevsku organizaciju, u prvom redu omladincima Albancima; prodrati u one srezove gde još nema organizacija SKOJ-a (Vučitrn, Podujevo, Podgor, Drenica); stalno učvršćivati organizaciju (da se OK okupi na jednom mestu, aktivni shvate kao osnovne jedinice SKOJ-a i organizacija čisti od svih kolebljivih elemenata); vaspitavati omladinu u duhu marksizma-lenjinizma; redovno organizovati prikupljanje pomoći; da OK i mesni komiteti što pre nabave sopstvenu tehniku.⁶⁹

Kao što se vidi, oblasno savetovanje SKOJ-a je u duhu julskog savetovanja OK KPJ i majskih direktiva CK KPJ analiziralo stanje u SKOJ-u i omladinskom pokretu na Kosovu do avgusta 1942. i postavilo zadatak mladim komunistima da dalje razvijaju i učvršćuju svoju organizaciju i rade na formiranju i razvijanju narodno-oslobodilačkih saveza omladine kao političkih organa borbenog jedinstva omladine Kosova. Upravo iz tih razloga ovo savetovanje ima značajno mesto u istoriji omladinskog pokreta. Ono je pozitivno uticalo na orijentaciju u radu s omladinom na ovom području.

Skojevske organizacije proradile su pomenute zaključke i usmeravale svoju aktivnost u pravcu koji je u njima dat.⁷⁰

Na pravilnu orijentaciju mladih komunista u radu na okupljanju omladine u narodnooslobodilačke saveze uticala je i omladinska rubrika u listu »Glas naroda«, odnosno »Glas« i »Sloboda«. U drugom broju od 20. septembra 1942. »Glas naroda« je objavio u toj rubrici članak »Za jedinstvo naše omladine«. ll⁷¹

U članku se ističe da se u vezi sa sve većim razvitkom narodno-oslobodilačke borbe u Jugoslaviji postavlja kao goruće pitanje dalji razvitak NOP-a na Kosovu. Iskustvo omladine ostalih krajeva Jugoslavije najbolje pokazuje kojim putem treba da pođe omladina da bi osigurala bolju i srećniju budućnost — kaže se dalje. To je put masovne oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Omladina Kosova, pak, još nije masovno stupila u oružanu borbu. Razlog za to je u iluziji jednog dela albanske omladine o »oslobođenju« i u privremenom jazu između albanske i srpske i crnogorske omladine. Autor članka, Mita Miljković, sekretar OK SKOJ-a, zaključuje da je u ovom kraju osnovno pitanje omladinske borbe i njenog uspeha — pitanje stvaranja jedinstva albanske, srpske i crnogorske omladine u borbi protiv fašističkog okupatora, te stoga napori svih svesnih omladinaca i omladinki moraju da budu upućeni u tom pravcu. Za ovakvo jedinstvo postoje uslovi — srpska i crnogorska omladina je još od prvih dana okupacije raspoložena za borbu protiv okupatora, a i albanska omladina je raspoložena za to jer je uvidela da nije oslobođena — ona živi u teškim uslovima terora i gladi (misli se

⁶⁸ Isto.

⁷⁰ Kao nap. 44, 213.

⁷¹ AIRPS, d. 2242.

na radničku i siromašnu seljačku omladinu — A. H.), mrzi okupatora, želi svoje oslobođenje, čezne za lepšim i srećnijim životom. Kao sastavni i neophodni deo borbe za jedinstvo omladine je borba protiv slugu okupatora iz redova albanskog i srpskog naroda. Na kraju članka se ukazuje da stvaranje jedinstva omladine i njeno dalje uključivanje u oružanu borbu treba shvatiti kao proces koji se ostvaruje preko najrazličitijih oblika: agitaciono-propagandnim radom, sabirnim akcijama za pomoć narodnooslobodilačkoj borbi, kulturno-prosvetnim akcijama, akcijama protiv okupatora, širenjem antifašističke literature i slično.⁷²

Posle pomenutog savetovanja formiran je Oblasni komitet SKOJ-a u sastavu: Mita Miljković, sekretar, Rada Klajić, Jovanka Radivojević, Camil Brovina i Branko Grković.⁷³

Sredinom oktobra 1942. OK SKOJ-a uputio je proglas mladoj generaciji Kosova, u kome se ona poziva da stvori borbenu jedinstvo, pođe u oružanu borbu, prekine međunacionalne razmirice i da poveže svoju borbu s narodnooslobodilačkom borbom Jugoslavije i Albanije.⁷⁴

O uspesima skojevske organizacije u radu s omladinom posle savetovanja nalazimo podatke u izveštaju Oblasnog komiteta SKOJ-a. U njemu se kaže da se rad na stvaranju narodnooslobodilačkih saveza omladine nastavlja, da su među srpskom i crnogorskom omladinom postignuti uglavnom dobri rezultati, a među albanskom omladinom Savez još nije dobio masovni karakter, zbog nedovoljne aktivnosti mladih komunista u tom pravcu. U ovom radu bilo je grešaka, ali se to može razumeti kada se ima u vidu da su sva rukovodstva SKOJ-a vrlo mlada i neiskusna. U pogledu oblika rada i akcija učinjen je, u poređenju s ranijim stanjem, krupan korak napred — na čitavom Kosovu organizovane su akcije omladine na pomaganju partizana. U gradovima se osnivaju narodnooslobodilački omladinski fondovi čiji je zadatak da prikupljaju pomoć za narodnooslobodilačku borbu. U organizacionom pogledu radilo se uglavnom prema zaključcima oblasnog savetovanja SKOJ-a od avgusta 1942. godine. Veze s albanskom omladinom još nisu dovoljne. Broj članova SKOJ-a iz redova Albanaca povećan je od savetovanja za 47. SKOJ se proširio — stvorene su skojevske organizacije u istočnom srezu. Pošto OK SKOJ-a nije kao celina postojao sve do oktobra 1942, formiran je Privremeni OK. Posle savetovanja najbolje uspehe je postigla skojevska organizacija u Gnijilanu, gde je broj članova povećan za 100 odsto (ova organizacija imala je 230 članova). Zatim, formiran je MK SKOJ-a u Đakovici, koji je postigao dobre rezultate, što je od naročitog značaja jer je to albanska omladina. U izveštaju se navodi da ova organizacija ima 50 skojevaca Albanaca. Mesnom komitetu SKOJ-a u Đakovici pripada i skojevska organizacija u Orahovcu, koja ima 62 člana. Na području Peći i Istoka skojevaca je 542, od toga Albanaca 40. U Prištini ima 615 skojevaca, od kojih su 24 Albanci, u Uroševcu 551, Prizrenu 87.

⁷² Isto.

⁷³ Kao nap. 44, 215.

⁷⁴ AZIK, d. nezaveden; kao nap. 76, 215.

Za Kosovsku Mitrovicu nema podataka u izveštaju. Krajem oktobra 1942. bilo je ukpno 2.137 skojevaca. Očigledno, to je veliki broj, što pokazuje da je KPJ imala u SKOJ-u snažan rezervoar.⁷⁵

Krajem 1942. godine okupatori i kvislinška vlast preduzeli su oštre mere protiv pripadnika NOP-a, pa i protiv mladih komunista. To je pogodilo i Oblasni komitet SKOJ-a, jer nije mogao da funkcioniše u punom sastavu. Dobar deo skojevskih organizacija je uništen i razbijen i rad je u celini oslabio. Uhapšen je Mita Miljković, sekretar OK SKOJ-a, Jovanka Radivojević, član OK SKOJ-a je streljana, Rada Klajić i Branko Grković su radili u nerodinskom srezu, a Čamil Brovina u Đakovici. Oblasni komitet SKOJ-a nije radio u punom sastavu sve do oktobra 1944. godine.⁷⁶

Ovo teško stanje negativno je uticalo na borbu za stvaranje jedinstva mlade generacije na Kosovu. Na proširenom sastanku OK KPJ s kraja decembra 1942. upućena je kritika SKOJ-u što je prekinuo rad na stvaranju Saveza narodnooslobodilačke omladine, odnosno odbora Saveza, i naloženo da, bez obzira na izuzetno teške uslove, treba nastojati da se likvidiraju nedostaci u omladinskom radu, koji su izneti u rezoluciji julskog savetovanja OK KPJ.⁷⁷

Posle hapšenja Mite Miljkovića rukovođenje organizacijom SKOJ-a na Kosovu preuzeo je Stanko Burić, predratni član OK SKOJ-a, koji je došao na ovo područje da prenese iskustva iz rada na slobodnoj teritoriji. Međutim, on je ubrzo poginuo pa je OK SKOJ-a ostao bez rukovodioca sve do aprila 1943, kada je Saša Jovorina preuzela rukovođenje ovom organizacijom.⁷⁸

Centralni komitet SKOJ-a prvi put je dao ocenu rada SKOJ-a i omladinskog pokreta na Kosovu u pismu Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Makedoniju od 7. januara 1943. godine. U ovom pismu se kaže da je najviši forum SKOJ-a primio od OK SKOJ-a za Kosovo i Metohiju sledeći materijal: pismo mladim komunistima Kosova i Metohije od aprila 1942, pismo mesnim komitetima SKOJ-a i pismo od 21. jula 1942. godine. Centralni komitet SKOJ-a ukazuje da u pismu mladim komunistima Kosova i Metohije ima nekoliko formulacija koje mogu sužavati inače široku platformu borbe protiv fašističkih okupatora. Dobro je to, kaže se, što se albanska omladina distancira od okupatora, ali ona će se najbolje distancirati ako se u akcijama protiv okupatora i domaćih izdajnika bude uveravala u pravilnost politike KPJ i u pravednost narodnooslobodilačke borbe. Interesantno je upozorenje u pomenutom pismu da treba voditi računa o nacionalnom sastavu odbora USAOJ-a na nacionalno mešovitom području, naročito na Kosovu i Metohiji.⁷⁹

SKOJ i omladinski pokret na Kosovu radili su u 1943. godini, do kapitulacije Italije, pod vrlo teškim uslovima, zbog fašističkog terora. Kao orijentacija u radu s omladinom služila su skojevskim rukovodstvima i članovima ove organizacije, sem zaključaka oblasnog skojevskog savetovanja, i direktivna pisma Svetozara Vukma-

⁷⁵ AZIK, d. 483.

⁷⁶ Kao nap. 44, 233-34.

⁷⁷ AZIK, d. 134.

⁷⁸ Kao nap. 44, 236.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637
TEL: 773-936-3700
WWW.POLSC.EDU

1. Introduction
2. Methodology
3. Results
4. Discussion
5. Conclusion

The following table shows the results of the regression analysis. The dependent variable is the log of the number of votes received by the candidate. The independent variables are the age, education, and income of the voter. The coefficients are shown in the first column, and the standard errors are in parentheses. The F-statistic is shown in the second column, and the p-value is in the third column.

Table 1: Regression Results

Variable	Coefficient	Standard Error	F-statistic	p-value
Age	0.001	(0.001)	1.5	0.22
Education	0.05	(0.01)	25.0	<0.001
Income	0.02	(0.005)	16.0	<0.001

The results show that education and income are significant predictors of the number of votes received by the candidate. The coefficient for education is 0.05, which means that for every additional year of education, the log of the number of votes increases by 0.05. The coefficient for income is 0.02, which means that for every additional dollar of income, the log of the number of votes increases by 0.02. The coefficient for age is 0.001, which is not statistically significant.

3. Antifašistički front žena

U razvitku oslobodilačke borbe i u stvaranju i jačanju Jedin-stvenog narodnooslobodilačkog fronta značajan je i doprinos žena antifašistkinja. Komunistička partija Jugoslavije pravilno je ocenila ovo pitanje i zauzela stav da se u NOP masovno uključe i žene. Da je ovakva orijentacija bila ispravna potvrđuje učešće mnogobrojnih žena u raznim aktivima na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji i u vojnim jedinicama. Krajem 1942. godine formirana je jedinstvena organizacija žena antifašistkinja Jugoslavije — AFŽ, koja je imala zadatak da razvija borbeno jedinstvo žena i njihov pokret protiv okupatora i domaćih izdajnika. AFŽ je okupio žene antifašistkinje, koje su svojim radom — od prikupljanja oružja, hrane, odeće, sanitetkog i drugog materijala i podataka o neprijatelju, organizovanja skloništa za ranjene borce i terenske partijske radnike pa do upoznavanja naroda sa ciljevima NOP-a, političkog prosvjećivanja i učešća u odborima narodne vlasti — predstavljale važnu sponu između vojske, oslobođene teritorije i okupiranih krajeva, te bile značajan faktor u konsolidovanju pozadine.⁸⁴

U predratnom periodu KPJ uspela je da obezbedi svoj uticaj samo kod jednog dela žena na Kosovu, i to jedino među Srpkinjama i Crnogorkama, a među Albankama nije imala nikakav uticaj. Aktivnost žena članova KPJ ograničavala se samo na Srpkinje i Crnogorke. Uzrok neprodiranja ideja revolucionarnog pokreta među Albanke treba tražiti kako u njihovoj kulturnoj i političkoj zaostalosti, u činjenici da su bile preopterećene navikama zaostalog običajnog prava i nalazile se u inferiornom položaju u odnosu na muškarce, kao i u tome što nije bilo članova Partije Albanci i što je broj komunističkih Albanaca koji bi širili revolucionarni pokret u savim specifičnom ambijentu među ženama Albankama bio mali.⁸⁵

Ne samo pre već i u toku drugog svetskog rata iz ovih razloga bilo je ješko masovno okupiti Albanke u NOP. Ipak, organizacija KPJ na Kosovu nastojala je da i njih postepeno uključuje u oslobodilački pokret. Decembarsko savetovanje Oblasnog komiteta KPJ 1941. obavezalo je komuniste da intenzivnije rade na okupljanju žena. Sve do kraja te godine postojao je sektaški odnos ne samo prema omladini nego i prema ženama. Uoči februarskog savetovanja 1942. OK KPJ postavio je i pitanje uloge žene u NOP-u. Tada je ukazano na sektaški odnos prema ženama i na to da se nije znalo kako i šta treba raditi s njima. Ovo savetovanje je naložilo komunistima da pojačaju rad među ženama njihovim angažovanjem u svim pitanjima narodnooslobodilačke borbe.⁸⁶

Prve podatke o rezultatima rada sa ženama nalazimo u izveštaju sekretara Oblasnog komiteta KPJ od 23. marta 1942. upućenom Josipu Brozu Titu, sekretaru CK KPJ. Tu se ističe da je sve do marta 1942. bilo sektaškog odnosa i neshvatanja uloge žena u NOP-u. Me-

⁸⁴ Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, 220.

⁸⁵ Ustanak naroda Jugoslavije 1941, III, 192.

⁸⁶ AZIK, d. 358, d. 144.

đu Srpkinjama i Crnogorkama uradilo se sasvim malo, a među Albancima još manje. Nešto bolje radila je u tom pravcu organizacija KPJ u Peći.⁸⁷

I u izveštaju sekretara Oblasnog komiteta KPJ od 23. maja 1942. Centralnom komitetu KPJ ima podataka o radu sa ženama. Ponovo se ističe da je odnos na toj liniji bio potpuno sektaški, sem u pojedinim organizacijama, koje su održavale konferencije i pokazale da se mogu postizati veliki uspjesi samo ako se pravilno shvati uloga žena u NOP-u. U izveštaju se konstatuje da je vrlo teško prođeti među muslimanske žene, jer je malo komunista Albanaca.⁸⁸

U julskoj rezoluciji OK KPJ iz 1942. godine navodi se da su u periodu od okupacije do tada postignuti izvesni uspjesi u radu sa ženama, ali to nije dovoljno, tim pre što su postojali povoljni uslovi za uključivanje u NOP Srkinja i Crnogorki. Ocenjuje se da je veliki propust Partije što to nije iskorišćeno. Sektaški odnos prema ženama ogledao se i u njihovom prijemu KPJ. Savetovanje je postavilo zadatak komunistima da odmah pristupe organizovanju odbora žena, koji bi bili njihovi organi za učesće u opštenarodnoj borbi protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu. Odbori bi preko konkretnih akcija — pletenja, šivenja, prikupljanja priloga, političkih konferencija — omogućili da se žene privedu na pozicije oslobodilačke borbe. Komunisti su obavezani i da uče žene rukovanju oružjem.⁸⁹

Kao što se vidi, tek julsko savetovanje OK KPJ ukazalo je na potrebu formiranja odbora žena i na sadržaj njihovog rada, što pokazuje da organizacija KPJ na Kosovu nije umela da se pravilno orijentiše u radu sa ženama sve do maja 1942, kada je dobila direktive CK KPJ.

Na proširenom sastanku Oblasnog komiteta u decembru 1942. takođe se konstatuje da komunisti nisu shvatili ulogu žena u narodnooslobodilačkoj borbi pa otuda i neiskorišćavanje raznih formi rada za njihovo okupljanje, stvaranjem antifašističkih odbora žena.⁹⁰

Neshvatanje linije u radu sa ženama proteže se i na 1943. godinu. Svetozar Vukmanović ističe u pismu Oblasnom komitetu KPJ da je i linija rada među ženama nepravilno i usko shvaćena. On navodi da žene treba okupljati u borbi za njihove životne potrebe, protiv zatvaranja i odvođenja njihovih sinova i muževa u koncentracione logore, protiv terora, pljačke i paljevina, masovnih streljanja, mobilisanja i odvođenja u borbu protiv NOV. Ovim putem postepeno će se organizovati borbena organizacija AFŽ i žene privediti na pozicije oružane borbe protiv okupatora. Odbori AFŽ treba da uključuju žene u prikupljanje pomoći, pletenje i šivenje, u obaveštajnu i sanitetsku službu, u partizanske jedinice itd.⁹¹

Od kraja decembra 1942. do septembra 1943. godine postignuti su značajni uspjesi u okupljanju žena u Jedinstveni narodnooslobodilački front. Stvoren je niz odbora AFŽ, prikupljena prilična po-

⁸⁷ AIRPJ, d. 1695 (V-3-79/42).

⁸⁸ AIRPS, d. 4831.

⁸⁹ AZIK, d. 129.

⁹⁰ AZIK, d. 134.

⁹¹ AZIK, d. 143.

moć za NOP, održavane konferencije, zatim bolnički tečajevi i obuka u rukovanju oružjem. Ali, partijske organizacije još su se sektaški odnosile prema prijemu žena u KPJ.⁹²

Iz izloženih možemo zaključiti da su uporedo s aktivnijim radom komunista na liniji pokreta žena one sve više uključivane u NOP preko odbora AFŽ. Tako u sklopu Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta naroda Kosova i žene postaju značajan faktor.

II

BORBA ZA JEDINSTVO MASA U DRUGOM PERIODU RAZVOJA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA

(1943 — 1945)

U drugom periodu (1943—1945) NOP na Kosovu razvijao se brže, postao je masovan i organizaciono potpuno oblikovan.

Omasovljenje i organizaciono izgrađivanje NOP-a imalo je svoj postepeni hod, zavisno od objektivnih i subjektivnih uslova.

S obzirom na povoljnije objektivne i subjektivne uslove, u završnim borbama za oslobođenje nastaje preloman momenat u omasovljenju i konačnom organizacionom izgrađivanju NOP-a. Antifašistička omladina, najmasovnija organizacija pokreta, koja se novembra 1944. potpuno izgradila, na Prvoj konferenciji USAOJ-a za Kosovo i Metohiju, u Đakovici, prednjačila je u tome. Druge antifašističke organizacije nastavile su da se izgrađuju »odozdo« sve do uvođenja Vojne uprave, kada se organizaciono oblikuju u svim vidovima i AFŽ i JNOF.

Uporedo s razvijanjem i omasovljenjem NOP-a jačale su i revolucionarne oružane snage. Usled specifičnih i teških lokalnih uslova, kosovske partizanske jedinice nisu mogle da se održe u celini na ovom području sve do završnih borbi za oslobođenje Kosova. Održavanje i borbeni put kosovskih jedinica na susednim terenima — Đakovičkoj Malesiji Makedoniji, Jablanici i Ibarskoj dolini — značajan je ne samo po tome što su one dale svoj doprinos pokretu u pomenutim krajevima, nego i zato što su iskustva sticana i primenjena u završnim borbama za oslobođenje ovog kraja.

Revolucionarne snage narasle su naročito u vreme završnih borbi za oslobođenje. Značajan doprinos tome dale su i antifašističke organizacije, naročito omladinska, koja se veliki broj svojih članova uključila u redove NOV. S druge strane, uporedo s oslobođenjem ovog kraja išao je i proces sve većeg omasovljenja pokreta.

U drugom periodu razvoja NOP-a značajno je i organizaciono izgrađivanje revolucionarne vlasti formiranjem ONO i doprinosom koji su NOO dali omasovljenju i jačanju NOP-a pre i posle oslobođenja.

Kosovske, srpske, albanske i bugarske jedinice uspele su da ovaj kraj oslobode relativno brzo, jer je cilj nemačkih vojnih snaga bio da se što pre povuku na naznačenu maršutu.

⁹² AZIK, d. 202.

1. Platforma za jedinstvo masa

Posle Drugog zasedanja AVNOJ-a antifašističke organizacije jačaju i postaju sve masovnije. U završnoj fazi rata celokupni politički život razvijao se u organizacijama Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, čiji se program zasnovao na težnji da se što pre postigne konačna pobeda nad okupatorom, učvrste i dalje razvijaju tekovine oslobodilačke borbe, izražene u ravnopravnosti naroda i u narodnoj vlasti i njenim revolucionarno-demokratskim merama. Sve ovo je pružalo narodnim masama garanciju za konačno ostvarenje njihovih socijalnih i nacionalnih težnji i bilo je dovoljno široka platforma za njihovu političku aktivnost.⁹³

Komunistička partija Jugoslavije nastojala je da se u završnoj fazi rata organizaciono izgradi Narodnooslobodilački front kako bi se ostvareno jedinstvo najširih narodnih slojeva na platformi KPJ jače izrazilo preko odgovarajućih organizacionih oblika. Stvaranjem odbora i organizacija Narodnooslobodilačkog fronta rasteretili bi se i organi vlasti tamo gde su obavljali i funkcije političkih organa. Tako je došlo do stvaranja zemaljskih i pokrajinskih, a zatim, tamo gde nisu postojali, i nižih (oblasnih, okružnih, sreskih itd.) odbora Narodnooslobodilačkog fronta.⁹⁴

Jedinstvo naroda na Kosovu bilo je osnovno pitanje krčenja puta ka oružanoj borbi na ovom području. Narodnooslobodilački pokret je vodio borbu za jedinstvo masa. Uslovi za postizanje tog cilja bili su vrlo složeni i teški i posle kapitulacije Italije. Istina, narodnim masama, pa i albanskim, bilo je sasvim jasno da će Nemačka pretrpeti poraz, kao i njen saveznik Italija, ali sama ta činjenica nije bila dovoljna da se narodi ovog kraja ujedine u borbi protiv okupatora. Na putu stvaranja jedinstva stajale su velike prepreke: međunarodni konflikti, šovinizam, strah od povratka na staro, aktivnost nacionalističkih, kvislinških i reakcionarnih snaga, saradnja kvislinga s okupatorom na planu onemogućavanja masovnog razvitka NOP-a i oružane borbe. Zato je organizacija KPJ na Kosovu vodila još intenzivniju borbu za jedinstvo masa.

U proglasu Glavnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije od 9. septembra 1943, povodom kapitulacije fašističke Italije, pozivaju se narodi ovog kraja da se ujedine, da stvore istinsko bratstvo, formiraju zajedničke narodnooslobodilačke odbore i partizanske jedinice i da se oružanom borbom oslobode.⁹⁵

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju ističe u pismu od 6. oktobra 1943. sekretaru Okružnog komitea za Metohiju da Partija mora razvijati rad u dva pravca — na stvaranju partizanskih odreda i izvođenju akcija i na politički rad među masama (popularizacija odreda i oslobodilačke borbe, mobilizacija što većeg broja drugova, rad NOO, organizacija omladine i žena, izdavanje vesti itd.). On podvlači da se samo u borbi može stvoriti jedinstvo naroda. Zato treba uložiti sve snage da bi se mase ubedile u ciljeve borbe.⁹⁶

⁹³ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, 451-52.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ AZIK, d. 922.

⁹⁶ AZIK, d. 653.

Komandant Glavnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije Fadilj Hodža piše u članku »Ciljevi pete kolone i Prizrenski kongres«, objavljenom u »Slobodi« od oktobra 1943, da su se albanske reakcionarne snage u »oslobođenim« krajevima ujedinile i stvorile Drugu prizrensku ligu u nameri da pocepaju albanski narod na ovom području i bace ga u borbu protiv narodnooslobodilačkih pokreta Albanije i Jugoslavije, protiv bratstva sa susednim narodima, protiv slobode. U članku se navodi da je reakcija formirala svoju organizaciju, koristeći za to nacionalnu tradiciju albanskog naroda oličenu u Prvoj prizrenskoj ligi, sa ciljem da špekuliše njegovom željom za slobodu. Fadilj Hodža ističe da se Prva prizrenska liga od 1878, koja ima istorijski značaj za čitav albanski narod i kojom je rukovodio poznati patriota Abdulj Frašeri, ne može upoređivati s Drugom prizrenskom ligom, jer je ona tvorevina albanske reakcije i kvislinga i njom rukovodi agent Gestapoa Džafer Deva. Preko Druge prizrenske lige reakcija »prodaje nacionalizam«, govoreći o »opasnosti« za Kosovo i za »etničku« Albaniju i tražeći proširenje granica. Propaganda Druge prizrenske lige ima dva glavna cilja: da ometa narodnooslobodilačku borbu širenjem šovinstičke mržnje, produžavajući tako život nemačkom okupatoru, i da, koristeći novostvorenu situaciju, narod bude što više izložen pljačkanju. Sloboda se može postići jedino borbom protiv okupatora i izdajnika, i to oružanom borbom u okviru antifašističkog tabora, u zajednici s NOV Albanije i Jugoslavije — zaključuje Fadilj Hodža.⁹⁷

Ocenjujući pravilno situaciju posle kapitulacije Italije, učesnici oblasnog partijskog savetovanja u novembru 1943. konstatovali su da su albanske mase uvidele da će Nemačka neizbežno propasti, ali strahuju od osvete i povratka na staro. One počinju da shvataju ciljeve narodnooslobodilačke borbe, jedan deo pravilno ih i tumači, ali nisu potpuno ubedene da će im NOV doneti slobodu. Savetovanje je konstatovalo da albanske i srpske mase u kosovskomirovačkom okrugu mrze okupatora, smanjena je šovinstička mržnja i da slično raspoloženje vlada i kod masa pod bugarskom okupacijom. Partijska linija je dublje prodrla u mase, ali je stav prema albanskim nacionalistima sektaški. Svim komunistima je postavljen zadatak da se bore za jedinstveni antifašistički front, tj. da rade na ujedinjavanju svih elemenata koji su na pozicijama borbe protiv okupatora. Neophodno je uporno pozivati sve elemente u borbu protiv okupatora, raskrinkavati njegove sluge i one koji svojim izdajničkim radom pokazuju da su za povratak na staro, još upornije raditi da se široke narodne mase, naročito albanske, privode na pozicije narodnooslobodilačke borbe. Savetovanje nalaže komunistima da se naje-nergičnije bore protiv šovinizma, jedne od glavnih prepreka za omasovljenje NOP-a.⁹⁸

Značajan korak u borbi za jedinstvo masa predstavlja osnivanje Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Kosovo i Metohiju. U rezoluciji i proglasu Osnivačke konferencije kaže se da je albanskom narodu u ovom kraju postalo jasno posle kapitulacije Italije kakvu

⁹⁷ AZIK, d. 1318.

⁹⁸ AZIK, d. 202.

mu je »slobodu« doneo fašistički okupator i ukazuje da su se oko nemačkog okupatora okupile razne nacionalističke i kvislinskih organizacije, kao »Balli kombëtar«, »Druga prizrenska liga«, četnici Draže Mihailovića, nedićevci i drugi. I balisti i četnici bore se protiv NOP-a. Prvi izvikuju parolu za »vliku« Albaniju, drugi za »veliku« Jugoslaviju, a cilj im je isti — očuvati stari poredak. U proglasu se navodi da su se na Osnivačkoj konferenciji ONOO okupili delegati i, ujedinjeni i zbratimljeni, raskrinkali i osudili politiku reakcije. Jedino je oslobodilačka borba protiv fašizma put ka slobodi i srećnom životu svih naroda, garancija da će oni imati pravo da bez ičijeg mešanja odlučuju o svojoj sudbini. Zatim se narodi ovog kraja pozivaju u odlučnu zajedničku borbu protiv okupatora i njegovih slugu, a u zajednici s ostalim narodima Jugoslavije. Takva borba obezbediće i pravo na samoopredeljenje do otcpljenja i treba je voditi pod lozinkom: »Sve za front — sve za pobjedu«, »U boj protiv okupatora i izdajnika«. ⁹⁹

U uputstvu Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo od marta 1944. ukazuje se da je partijska organizacija učvrstila svoj uticaj i pored svih prepreka i iskušenja, nikad ne odustajući od rada na stvaranju jedinstva naroda u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, što je ulivalo sve veće poverenje i albanskih masa u NOP. Uputstva oštro kritikuju shvatanja i ocene da se ne može raditi s Albancima zato što ne veruju Srbima«. Istovremeno ukazuju da je pogrešno i nepolitički izjednačavati albanske mase s reakcijom kada je reč o odnosu prema Srbima. I u ovom uputstvu se nalaže komunistima da rade na okupljanju Albanaca u NOO, jer je to najvažniji od svih važnih zadataka. ¹⁰⁰

U direktivnom pismu od 28. marta 1944. Centralni komitet KPJ ističe da je najvažnije ostvariti jedinstvo svih nacionalnosti u borbi protiv okupatora i izdajnika. Istovremeno ukazuje i na put za ostvarivanje tog jedinstva na Kosovu — popularisanjem odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a, ukazivanjem da će u novoj Jugoslaviji biti rešeno nacionalno pitanje i da se oružanom borbom stiče pravo na samoopredeljenje. ¹⁰¹

U izveštaju od 28. marta 1944. Sreski komitet KPJ za Prištinu navodi da okupator preko balista i dražičevaca svim silama radi da spreči albanski narod da shvati pravi smisao narodnooslobodilačke borbe. Balisti su aktivni u tome. U lecima i proglasima uperenim protiv komunista i NOP-a oni ističu da je cilj komunista da »donesu srpsku vlast«. Zatim se daje i samokritičko zapažanje da ova partijska organizacija nije iskoristila sve mogućnosti za okupljanje albanskih masa u narodnooslobodilački pokret. ¹⁰²

Sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Metohiju Ismet Šaćiri konstatuje u izvštaju Pokrajinskom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju od 8. aprila 1944. da su albanske mase svesne propasti fašizma, ali iz straha od povratka starog i osvete Srba i Crnogoraca, kao i

⁹⁹ Narodni odbor AKMO 19433-1953, 9-10; AZIK, d. 1319.

¹⁰⁰ AZIK, d. 537.

¹⁰¹ AZIK, d. 246.

¹⁰² AZIK, d. 557.

zbog nedovoljnog rada Partije, čekaju da vide šta će se dogoditi. One su čule reči KPJ, ali da bi se masovno privede na pozicije pokreta, potrebna su dela — masovna oružana borba.¹⁰³

U pismu od 10. aprila 1944. Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju u vezi sa situacijom u Albaniji sekretar CK KPA Enver Hodža kaže da je, bez sumnje, situacija na Kosovu teška i da je ovo područje postalo poprište akcija svih reakcionara Albanije i Jugoslavije. Po njegovim rečima, borba će biti žestoka pa se treba pripremiti za takav okršaj i u tom cilju uporedo učvršćivati partijske organizacije i vojne jedinice. On ukazuje da je potrebno raskrinkavati svaki neprijateljski manevar i nastojati da se izvrši diferencijacija između kolebljivih elemenata i reakcionara.¹⁰⁴

Veliko nepoverenje albanskih masa prema Srbima i Crnogorcima, i obratno, ispoljavalo se i ovome: otkuda to da su oni sada braća, kako tvrde pripadnici NOP-a, kada su Albanci, kako je isticala reakcija, koja je imala i uspeha u tome, bili u predratnoj Jugoslaviji u ropskom položaju, u toku okupacije — Srbi i Crnogorci? Za sve to reakcija je krivila albansko srpske i crnogorske mase.¹⁰⁵

Velika prepreka u stvaranju borbenog jedinstva naroda Kosova bilo je i iseljavanje Srba i Crnogoraca. Politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije navodi u pismu sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ od 14. aprila 1944. da reakcija, koja je u jesen 1943. (otpočela iseljavanje Srba, nastavlja taj posao u zimu 1943. i u 1944. godini, pojačavajući ga u poslednje vreme, sa ciljem da onemogući jedinstvo i bratstvo naroda Kosova koje se, ipak, počelo stvarati, da još više produbi mržnju između Srba i Albanaca i uništi partijsku organizaciju. Albanska reakcija agituje među albanskim masama da je potrebno formirati vojsku da bi na taj način osigurala vlast koju bi, po slomu Nemačke, saveznici priznali. Iako je uticaj reakcije još jak, — kaže se dalje u pismu — ipak se sve više oseća da opada njen uticaj, dok uticaj KPJ, uprkos svim teškoćama, raste. Kao dokaz za to politički komesar navodi Osnivačku konferenciju Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora, čija je rezolucija, kao i proglas, naišla na dobar prijem u masama.¹⁰⁶

Za raskrinkavanje ciljeva reakcije značajan je članak Fadilja Hodže objavljen aprila 1944. u listu »Sloboda« u Članku se kaže da Visoko veće, »Bali Kombëtar«, Komitet za odbranu Kosova i Druga prizrenska liga, kao i Legelitet i iredentizam, imaju cilj da, služeći okupatoru, očuvaju stari poredak i spreče razvoj NOP-a, koji se bori za potpunu slobodu. Međutim, sloboda se može izvojevati samo zajedničkom borbom zbratimljenih naroda Kosova — Albanaca, Srba i Crnogoraca. Prolivena krv najboljih sinova — Emina Duraku, Borisa Vukmirovića, Ramiza Sadiku, Stanka Burića, Meta Bajraktarija i mnogih drugih — ističe Fadilj Hodža, pomešana sa pepelom popaljenih kuća u Đakovici, Peći, Prizrenu, Prištini i Uroševcu, cementira temelje slobode zasnovane na bratstvu i jedinstvu naroda, koji će sami rešavati o svojoj sudbini.¹⁰⁷

¹⁰³ AZIK, d. 492.

¹⁰⁴ AZIK, d. 835.

¹⁰⁵ AZIK, d. 202, d. 836, *Narodni odbor AKMO 1943-1953*, 9-10.

¹⁰⁶ AZIK, d. 252.

¹⁰⁷ AZIK, d. 1317.

Borba za jedinstvo masa na Kosovu nastavlja se i u završnoj fazi borbe za oslobođenje zemlje.

✓ Glavni štab NOV i PO Srbije uputio je avgusta 1944. proglas Albancima na Kosovu, u kome ističe da borba protiv fašizma nije borba za uspostavljanje komunizma, već za slobodu i demokratska prava svih naroda, velikih i malih, koji msu zagarantovane privatne svojine, sloboda veroispovesti i lična bezbednost. Zbog toga svi Albanci, bez obzira na politička shvatanja i ekonomsko stanje, treba da nađu svoje mesto u narodnooslobodilačkom pokretu i u redovima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Ova vojska, kako se kaže u proglasu, nije stara već nova, istinska narodna vojska, s maršalom Titom na čelu. Ona se bori protiv nemačkih i bugarskih okupatora, protiv velikosrba, Nedića i Draže Mhailovića, koji služe nemačkom okupatoru i žele staru Jugoslaviju. Narodnooslobodilačka vojska bori se za novu, demokratsku, federativnu Jugoslaviju u kojoj će svi narodi biti ravnopravni, pa i narodi Kosova. Dolazak divizije Narodnooslobodilačke vojske na Kosovo neće doneti Albancima ništa loše — naprotiv, pomoći će im da što pre izvojuju slobodu, ravnopravnost i srećniji život, zajedno sa svim narodima Jugoslavije. Ova vojska je za bratstvo naroda Jugoslavije i oslobađa ih od ropstva i pokolja. Na kraju proglasa pozivaju se Albanci da štite Srbe od fašističkog terora i da bratskom saradnjom i zajedničkom borbom protiv okupatora i izdajnika izvojuju punu slobodu i bolji život.¹⁰⁸

U Operativni štab NOV i PO Kosova i Metohije takođe je uputio proglas Albancima, u septembru 1944, pozivajući ih da se okupe oko Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora i bore za svoju slobodu, zajedno sa Srbima i Crnogorcima na Kosovu i svim narodima Jugoslavije, da idu putem svoje braće, boraca NOV Albanije, jer jedino taj put vodi albanski narod na kosovskom tlu pravoj slobodi i lepšoj budućnosti.¹⁰⁹

U druom proglasu, od oktobra 1944, Štab poziva narode Kosova da se masovno uključe u NOV i povedu oružanu borbu protiv nemačkog okupatora i izdajnika, jer je to uslov da steknu pravo na ravnopravnost i slobodu u novoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. Njihovo borbeno jedinstvo je neophodno, jer svi se bore za istu stvar — za slobodu i ravnopravnost naroda Kosova u slobodnoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji.¹¹⁰

U vreme kad su vođene borbe za oslobođenje Kosova, list »Sloboda« je objavio članak sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju Pavla Jovičevića pod naslovom »Kosovo i Metohija i odluke II zasedanja AVNOJ-a«. Jovičević kaže da je u ovom kraju došla do izražaja činjenica da je jedinstvo naroda sastavni deo narodnooslobodilačke borbe, odnosno da se NOP razvijao uporedno s borbom za jedinstvo masa. U članku se konstatuje i to da je u borbi za jedinstvo masa znatno porastao ugled na Kosovu, ali albansko stanovištvo još strahuje od osвете Srba i Crnogoraca. I Jovičević

¹⁰⁸ AZIK, d. 1236.

¹⁰⁹ AZIK, d. 1244.

¹¹⁰ AZIK, d. 1243.

poziva Albance da odlučno uzmu sudbinu u svoje ruke i da pod rukovodstvom KPJ, u oružanoj borbi protiv okupatora i njegovih slugu, izvojuju slobodu i pravo na odlučivanje.¹¹¹

Na platformi Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta utirao se sve više put stvaranju borbenog jedinstva naroda Kosova. Tako je sve više jačao uticaj KPJ i NOP-a.

2. Organizaciono izgrađivanje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta

U završnoj fazi borbe za oslobođenje Kosova i kasnije, u vreme Vojne uprave, organizacija KPJ na Kosovu intenzivno je radila na organizacionom izgrađivanju Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta. Najpre su u srezovima stvoreni odbori Narodnooslobodilačkog fronta. Njihov zadatak je bio da popularišu NOP i mobilišu mase za front i obnovu zemlje.¹¹²

Dvanaestog februara 1944. izašao je prvi broj organa Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije »Rilindja«, koji je zamenio dotadašnji list »Lirija« (Sloboda«). Njegov zadatak je bio da se bori za okupljanje masa u Narodnooslobodilački front, protiv šovinizma i za popularisanje nove Jugoslavije i ravnopravnog položaja Albanaca u njoj. »Rilindja« i »Jedinstvo«, takođe organ Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije, dali su svoj doprinos popularisanju politike Narodnooslobodilačkog fronta i širenju duha bratstva i jedinstva među narodima ovog kraja.¹¹³

Kao sastavni deo Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije stvoren je na skupštini održanoj 27. i 28. marta 1945, kojoj je prisustvovalo oko 400 delegata iz svih krajeva Kosova, Albanski nacionalni komitet za ovo područje. Skupština je odredila osnovne linije aktivnosti Albanskog nacionalnog komiteta — da se zalaže za nacionalna prava, ekonomski, politički i kulturni razvoj i emancipaciju albanskog naroda na Kosovu. U Sekretarijat su izabrani: Fadilj Hodža (predsednik), Rifat Beriša (prvi potpredsednik), Hasan Kriezju (drugi potpredsednik), Džavid Nimani (sekretar) i članovi Mehmet Hodža, Kolj Široka, Redžep Butovci, Mumin Jakupi, Nedžip Baša i Pajazit Hamiti. U plenum je izabrano 100 članova.¹¹⁴

Početkom maja 1945. završen je proces stvaranja albanskih komiteta u svim kosovskim srezovima. Ovi komiteti formirani su na sreskim konferencijama.¹¹⁵

Delegacija Albanskog nacionalnog komiteta posetila je sredinom aprila 1945. maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. Tom prilikom maršal Tito je rekao da će Albanci u Jugoslaviji imati ista prava kao svi drugi narodi, da treba da budu značajan faktor u izgrađivanju nove Jugoslavije i tako slobodni da se osećaju kao da žive u okviru

¹¹¹ AZIK, d. 1318.

¹¹² AZIK, d. 2216, d. 2217, d. 2218, d. 2219, d. 2220, d. 2221, d. 2222, d. 2223, d. 2224, d. 2238, d. 2272, d. 2296, d. 2266, d. 2267, d. 2264, d. 2278.

¹¹³ »Rilindja« od 12. II do 22. VI 1954.

¹¹⁴ »Rilindja«, 5. IV 1945.

¹¹⁵ »Rilindja«, 7. V 1945.

Albanije. Nepravda koju im je nanela buržoaska agrarna reforma biće ispravljena. Oni treba da učestvuju ravnopravno u vlasti, da razvijaju duh bratstva i jedinstva i da se odazivaju mobilizaciji u Narodnooslobodilačku vojsku. Ove reči Josipa Broza Tita imale su veliki odjek na Kosovu i pozitivno su uticale na okupljanje masa u NOP i na razvijanje bratstva i jedinstva.¹¹⁶

Organizaciono oblikovanje Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta za Kosovo i Metohiju izvršeno je na Prvoj konferenciji, koja je održana 11. i 12. aprila 1945, uz učešće oko 500 delegata. Na konferenciji su podneta dva referata: o političkoj situaciji (Fadilj Hodža) i Jedinštenom narodnooslobodilačkom frontu (Djoko Pajković). U referatima je istaknuto da je konferencija sazvana sa ciljem da se ukaže na put borbe protiv neprijatelja i za izgradnju zemlje. Organizacijama Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta postavljen je zadatak da ulože sve snage za obnovu zemlje, za razvijanje duha bratstva i jedinstva, da pomognu postradalima u ratu, mobilišu se za izvršenje plana setve, da se preko sirotinjskih seljačkih komiteta pravilno raspodeli zemlja i da dadu doprinos u ekspropriaciji ekspropriatora. Konferencija je izdala proglas narodima Kosova u kome ih poziva da se okupe u Jedinstveni narodnooslobodilački front i budu aktivni u definitivnom oslobođenju i obnovi zemlje. Na ovom skupu izabrani su Izvršni odbor, Sekretarijat Izvršnog odbora i plenum JNOF-a Kosova i Metohije. U Izvršni odbor izabrano je 52 a u plenum 110 članova. Sekretarijat su sačinjavali: Rifat Beriša (predsednik), prota Josif Spasić (prvi potpredsednik), Fadilj Hodža (drugi potpredsednik), Neđžib Baša (treći potpredsednik), Đoko Pajković (sekretar) i Elhami Nimani (blagajnik).¹¹⁷

Posle stvaranja Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije nastavljen je rad na formiranju odbora na čitavom području. Ova organizacija postigla je značajne uspehe u okupljanju masa u NOP, razvijanju bratstva i jedinstva i u obnovi ovog kraja. Ona je odigrala značajnu ulogu u određivanju statusa Kosova kao autonomne oblasti u sklopu Srbije i Jugoslavije.¹¹⁸

Možemo zaključiti da je borba za jedinstvo masa i za stvaranje Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta na Kosovu bila teška i dugotrajna. Na kraju, iako sa zakašnjenjem u poređenju s drugim krajevima Jugoslavije, organizaciono je izgrađen JNOF i na ovom području, najpre stvaranjem odbora, a zatim i Oblasnog izvršnog odbora.

3. Omasovljenje i izgrađivanje omladinskog pokreta

Od kraja 1943. do kraja 1944. godine na Kosovu se sve više širi, jača i izgrađuje omladinski pokret. U tome je odlučujuću ulogu odigrala skojska organizacija, pod rukovodstvom KPJ.

Novembarsko savetovanje Pokrajinskog komiteta od 1943. konstatovalo je da su u radu s omladinom postignuti izvesni uspesi, da je SKOJ postao znatno samostalniji. Očišćen je od svih slabih i neo-

¹¹⁶ »Rilindja«, 15. IV 1945.

¹¹⁷ »Rilindja«, 7. V 1945.

¹¹⁸ »Rilindja«, 22. VI 1945.

dlučnih elemenata, što je uticalo na njegovu organizaciono učvršćenje. U to vreme proširen je Narodnooslobodilački savez omladine i stvoren niz legalnih i polulegalnih organizacionih formi rada. Broj skojevaca i među Albancima je porastao. Vaspitni rad se obavljao u aktivima i pojedinačno. Jezgra su raspuštena i stvorena skojevska rukovodstva — rejonska i opštinska. Pošto su pojedini članovi Partije potcenjivali ulogu skojevske organizacije, prodor među albansku omladinu, razume se onoliko koliko je to bilo moguće s obzirom na uslove, bio je slab.¹¹⁹

Posle podrobne analize stanja SKOJ-a i omladinskog pokreta, novembarsko savetovanje je u organizacionom delu rezolucije postavilo zadatak KPJ da formira oblasne komitete SKOJ-a za Dukadžin (Metohiju) i za Kosovo, kao i mesne i sreske komitete i rejonske i opštinska skojevska rukovodstva gde to još nije učinjeno (u rejonska i opštinska rukovodstva ulaze najbolji skojevci, a u mesne i sreske komitete članovi Partije koji najbolje poznaju rad u omladinskom pokretu). Zatim se nalaže da se sva skojevska jezgra zamenе opštinskim i rejonskim rukovodstvima, vaspitni rad sprovodi u aktivima i van njih i prodire u mesta gde još nema skojevskih organizacija.¹²⁰

Što se tiče rada na razvijanju Narodnooslobodilačkog saveza omladine, komunistima se ukazuje da ga postave široko na pozicije narodnooslobodilačke borbe — gde ima uslova, omladinu organizovati u legalne i polulegalne organizacije, vodeći pri tome računa da se one postepeno privode na pozicije NOB. Omladinske organizacije treba ojačati toliko da izdrže eventualni udar od strane okupatora i kvislinške vlasti.¹²¹

Krajem 1943. i početkom 1944. godine iselio se s Kosova i jedan broj skojevaca i omladinaca, naročito iz Uroševca, Lipljana i Prištine iako su i KPJ i SKOJ nastojali da ne odlaze u Srbiju. Ovo iseljavanje je uticalo na smanjenje broja skojevaca. U to vreme u SKOJ i antifašističku organizaciju primaju se novi omladinci, među kojim i Albanci, što je doprinelo jačanju jedinstva mladih i širenju i jačanju Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta.¹²²

Osnovni nedostatak SKOJ-a i omladinskog pokreta sve do 1944. bio je u malobrojnosti članova albanske narodnosti. Ovu činjenicu potvrđuju i partijski dokumenti. U izveštaju Pokrajinskog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju od 31. januara 1944. Centralnom komitetu KPJ ističe se da je SKOJ uglavnom obuhvatio, kao i Partija, Srbe i Crnogorce i da je ukupan broj skojevaca do 2.000, od kojih je vrlo malo Albanaca, i to, uglavnom, iz gradova. Znatno se osećalo odsustvo Mite Miljkovića, sekretara OK SKOJ-a, koji je bio uhapšen, a posle kapitulacije Italije postao je komesar Prve makedosko-kosovske brigade.¹²³

Potvrdu da skojevska organizacija nije dovoljno prodrla među albansku omladinu nalazimo i u uputstvima Oblasnog komiteta KPJ

¹¹⁹ AZIK, d. 202.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Isto.

¹²² Milan Borković, *SKOJ i omladinski pokret u Srbiji 1941-1945*, Beograd 1970, 266-67.

¹²³ AIRPJ, d. 4319.

od marta 1944, gde se konstatuje da rad s omladinom trpi od nedostatka kao i rad partijske organizacije — SKOJ nije uspeo da stvori sigurnije veze s albanskom omladinom ni da jače učvrsti svoje organizacije u srpskim selima. Kako se navodi, uspeh koji je SKOJ postigao u okupljanju srpske omladine, uglavnom naseljeničke, mora se pretvoriti u bazu za povezivanje s albanskom omladinom. U vezi s Narodnooslobodilačkim savezom omladine ukazuje se da ga treba formirati svuda gde postoji antifašistička omladina, a skojevske organizacije urastaju u već stvorene njegove organizacije. Preporučuje se da u odborima NOSO ne budu samo skojevci već i omladinci, ali skojevska organizacija i dalje zadržava svoju organizacionu strukturu (aktiv) unutar organizacije NOSO. Zadatak je SKOJ-a da učvrsti i proširi NOSO, da podigne borbenost mladih na viši stepen i učini da NOSO postane privlačna snaga čitave mlade generacije. Rukovodeća uloga skojevaca u Savezu omladine ostvaruje se radom i zalaganjem u izvršavanju zadataka, hrabrošću i disciplinom. Skojevci moraju nastojati da stalno upućuju omladince u partizanske odrede, da ih angažuju u sabirnim akcijama, diverzijama itd. Neophodno je, istovremeno, posvećivati pažnju pionirima — okupljati ih i na pogodan način vaspitavati.¹²⁴

Centralni komitet KPJ ukazuje u direktivnom pismu od 28. marta 1944. na greške novembarske rezolucije u vezi s radom u omladinskom pokretu. Tu se navodi da je pogrešno formirati ilegalne čete i bataljone koji ne ratuju. Razume se, to ne znači da ne treba razvijati rad u omladinskim organizacijama koje su pod uticajem okupatora i kvislinga. Za rad s omladinom moraju se naći najšire forme, prema uslovima — većinom ilegalne, a na oslobođenoj teritoriji legalne.¹²⁵

Sve do aprila 1944. nisu formirana oblasna i pokrajinsko rukovodstvo SKOJ-a, zbog nedostatka kadrova. I pored toga, skojevske organizacije su dobro radile.¹²⁶

Ni kasnije nisu formirana posebna oblasna rukovodstva SKOJ-a za Kosovo i za Metohiju već Oblasni komitet SKOJ-a za Kosovo i Metohiju, jer je CK KPJ u direktivnom pismu od 28. marta 1944. ukazao da to ne treba činiti.

Sem rada na stvaranju odbora NOSO u prvoj polovini 1944, sredinom aprila te godine omladina Kosova je uputila pozdravno pismo Drugom kongresu USAOJ-a, koje je potpisalo 1.150 omladinaca i omladinki Albanaca, Srba i Crnogoraca. Na tom kongresu, održanom od 2. do 4. maja 1944, učestvovala je i delegacija antifašističke omladine Kosova. Drugi kongres je pozdravio Živko Stanjević, raniji sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a u Peći. On je istakao da će omladina ovog područja nastaviti borbu do konačnog oslobođenja zemlje.¹²⁷

Drugi kongres USAOJ-a izabrao je u Centralni odbor i dva delegata s Kosova — Džafera Vokšija i Milana Mičkovića.¹²⁸

¹²⁴ AZIK, d. 537.

¹²⁵ AZIK, d. 246.

¹²⁶ AZIK, d. 252.

¹²⁷ AIRPS, d. 5343; kao nap. 30, 388-89.

¹²⁸ Mita Miljković, n. n., 255.

Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju, postupajući prema direktivama CK KPJ od 28. marta 1944, ukazuje u direktivnom pismu od 18. juna 1944. da se u rezoluciji novembarskog savetovanja — 1943 — ne postavlja pravilno pitanje omladinskog pokreta, jer za omladinu treba pronaći najšire forme rada — većinom ilegalne, a legalno samo na oslobođenoj teritoriji. Dalje, nije potrebno stvarati legalne niti polulegalne omladinske organizacije, niti formirati čete i bataljone koji nisu aktivne vojne formacije.¹²⁹

Ovo pismo konačno je objasnilo kako treba raditi u omladinskom pokretu i koje greške odstraniti da bi se postigao veći uspeh.

U drugoj polovini 1944, do završnih borbi za oslobođenje Kosova, SKOJ i omladinski pokret širili su se sve više. Omladinci su organizovali sabirne akcije, a jedan deo se priključio partizanskim jedinicama.¹³⁰

U to vreme stvoreni su povoljni uslovi da se održi osnivačka konferencija USAOJ-a za Kosovo i Metohiju i tako stvori najviši forum omladinskog pokreta na ovom području. Pripreme za ovu konferenciju vršio je Inicijativni odbor, formiran od Oblasnog komiteta SKOJ-a. U njega je ušlo 20 predstavnika antifašističke omladine s terena i iz jedinica NOVJ.¹³¹

Inicijativni odbor je u proglasu pozvao omladince da složno kao jedan, bez obzira na nacionalnu pripadnost, veru i socijalni položaj, pridu pripremama za konferenciju da bi ona bila zaista manifestacija omladinske snage, bratstva i jedinstva s ostalom omladinom Jugoslavije. U proglasu se navodi da je Inicijativni odbor primio obavezu da organizuje Prvu antifašističku konferenciju omladine Kosova i Metohije sa ciljem da se na njoj stvori Ujedinjeni savez antifašističke omladine i njegov Oblasni odbor. Dalje se ističe da su borbe zajedno s mladim Srbima i Crnogorcima jedini put kojim će steći svoja prava, slobodu i bolji život. Prva antifašistička konferencija omladine treba da bude značajan korak u jačanju i proširivanju tog jedinstva.¹³²

U vreme priprema za održavanje Osnivačke konferencije USAOJ-a za Kosovo i Metohiju formiran je u selu Kolesjanu, na teritoriji Albanije, novi Oblasni komitet SKOJ-a, koju su sačinjavali: Mita Miljković (sekretar), Milan Mičković, Stanoje Aksić, Džafer Vokši, Savka Kovačević i Milka Djilas.¹³³

Oblasni komitt SKOJ-a za Kosovo i Metohiju uputio je 16. oktobra 1944. direktivno pismo svim rukovodstvima skojevske organizacije na ovom području, u kome precizira zadatke aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a u pripremama za održavanje konferencije. U sreзовima su birani delegati za ovaj skup i stvarane antifašističke organizacije.¹³⁴

Prva oblasna konferencija USAOJ-a održana je 17. i 18. novembra 1944. u oslobođenom gradu Đakovici. Prisustvovali su delegati

¹²⁹ AZIK, d. 274.

¹³⁰ Kao nap. 30, 390-91.

¹³¹ AZIK, d. 141; kao nap. 30, 391.

¹³² AZIK, d. 495.

¹³³ Mita Miljković, n. n., 261; kao nap. 30, 391.

¹³⁴ AZIK, d. 115.

iz svih krajeva Kosova i jedinica NOVJ na ovoj teritoriji. Konferencija je donela rezoluciju i proglas u kojim se ističe da je zadatak albanske, srpske i crnogorske omladine da bude jedinstvena u svim akcijama koje Partija bude organizovala, da mladi stupaju masovno u NOVJ kako bi dali još veći doprinos konačnom oslobođenju zemlje i da organizuju radne čete i brigade koje će pomagati organima narodne vlasti u obnovi ovog kraja.¹³⁵

Prva konferencija izabrala je i Oblasni odbor USAOJ-a za Kosovo i Metohiju.¹³⁶

Oblasni odbor USAOJ-a umnožio je materijale s Prve konferencije i uputio ih organizacijama da ih prouče i ostvaruju postavljene zadatke. U svim srezovima birani su na sreskim konferencijama sreski odbori USAOJ-a. Već krajem 1944. omladinska organizacija bila je organizaciono izgrađna — izabrani su forumi USAOJ-a u srezovima i za Kosovo.¹³⁷

Sekretar CK SKOJ-a Jugoslavije Rato Dugonjić sastao se takođe krajem te godine sa sekretarom OK SKOJ-a Mitom Miljkovićem. Taj sastanak je doprineo da se omladinski pokret na Kosovu bolje orijentiše. Rad je postavljen upravo tako kako je naloženo u najnovijim materijalima CK SKOJ-a i Centralnog odbora USAOJ-a. To se najbolje vidi iz direktivnog pisma Oblasnog komiteta SKOJ-a koji se kritički osvrće na organizovanost i aktivnost odbora USAOJ-a na ovom području. Prilikom stvaranja odbora USAOJ-a (seoskih i rejonskih), kako se navodi, nije shvaćen njihov karakter, jer su formirani odbori i tamo gde je bilo svega nekoliko omladinaca, kao kopija skojevskih aktiva, i tako postavljeni nisu bili u stanju da u pokret okupe svu omladinu. Dalje se daje uputstvo da niže odbore USAOJ-a treba shvatiti kao najširi zbor svih poštenih omladinaca, da se na sastancima govori o političkoj istuaciji, a glavno težište aktivnosti da bude na dogovaranju za izvođenje konkretnih akcija u cilju mobilizacije omladine za narodnooslobodilačku borbu, za kulturno-prosvetno uzdizanje i pružanje pomoći narodnoj vlasti, a posebno za uključivanje u USAOJ što većeg broja mladih Albanaca. Jedino na ovaj način — kaže se u direktivnom pismu — USAOJ će postati organizaciona forma jedinstva srpske, albanske i crnogorske omladine u borbi za izgrađnju Demokratske Federativne Jugoslavije. Zatim se daju uputstva kako treba raditi s pionirima da bi se pionirska organizacija što više omasovila i aktivirala.¹³⁸

Omladinski pokret na Kosovu od kraja 1944. pa do maja 1945. ne samo što je organizaciono potpuno uobličen već je postao i masovan, jer je okupio veliki broj mladih Albanaca, Srba i Crnogoraca. O tome svedoče mnogobrojni dokumenti partijske provenijencije.¹³⁹

Za pravilnu orijentaciju u radu s omladinom značajna je i Dru-ga oblasna konferencija SKOJ-a za Kosovo i Metohiju, koja je odr-

¹³⁵ AIRPS, *Oblasni odbor USAOJ-a*, br. 1, Rezolucija sa I oblasne konferencije omladine Kosova; kao nap. 30, 391-92.

¹³⁶ Mita Miljković, n. n., 264.

¹³⁷ AIRPS, *Oblasni odbor USAOJ-a*, br. 2; kao nap. 30, 392.

¹³⁸ Mita Miljković, n. n., 268-70.

¹³⁹ AZIK, d. 2216, d. 2217, d. 2218, d. 2219, d. 2220, d. 2221, d. 2222, d. 2223, d. 2224, d. 2238, d. 2272, d. 22296, d. 2266, d. 2267, d. 2264, d. 2278.

žana 10. i 11. februara 1945. godine. Posle referata i diskusije doneta je rezolucija. U njoj se iznose uspesi i propusti u radu sa skojevskom i omladinskom organizacijom. Skojevске organizacije su se za kratko vreme sredile i formirane su i u srezovima gde ih ranije nije bilo. Međutim, organizacija SKOJ-a u vojnim jedinicama bila je odvojena, tako reći bez ikakvih veza s Oblasnim komitetom SKOJ-a.¹⁴⁰

Druga oblasna konferencija SKOJ-a postavila je pred ovu organizaciju sledeće zadatke: skojevci moraju neumorno raditi na vojnom, političkom i privrednom jačanju jugoslovenske države, najšire popularisati mobilizaciju koja se sprovodi na Kosovu, osećati se mobilisanim vojnicima i na poziv organizacije odmah stupati u vojsku. Njihova je dužnost, na političkom planu, da popularišu Jedinствени narodnooslobodilački front, da svojim primerom i delima ubede omladinu da i na ovom području treba da bude graditelj nove Jugoslavije i da, u cilju iskorenjivanja šovinizma i radi ostvarenja bratstva i jedinstva među narodima i omladinom pre svega, otklone ostatke šovinizma u svojim redovima. Da bi pravilno shvatila događaje, — kaže se dalje — omladini treba neprestano objašnjavati politička zbivanja popularisati Narodnooslobodilačku vojsku, Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, maršala Josipa Broza Tita, pobedu NOP-a i saveznike. U pogledu rada s organizacijama USAOJ-a potrebno je nastojati da USAOJ postane organizacija najširih slojeva omladine, u kojoj će doći do punog izražaja njeno jedinstvo, a pionirima posvetiti punu pažnju i u svakom rukovodstvu odrediti po jednog druga koji će biti odgovoran za rad pionirske organizacije. U organizacionom pogledu proširiti SKOJ i USAOJ, formirati opštinske komitete SKOJ-a, sreska rukovodstva u Dragašu, Vučitrnu i Podujevu i skojevske aktivne i odbore USAOJ-a u svim selima. Na kraju se ističe da u SKOJ treba primati najbolje mlade antifašiste Albanace i uspostaviti najtešnje veze između OK SKOJ-a i skojevskih brigadnih komiteta.¹⁴¹

U duhu ovih odluka radilo se u omladinskom pokretu na Kosovu sve do maja 1945. godine. U to vreme postignuti su značajni rezultati u ostvarivanju pomenutih zadataka.¹⁴²

Da bi se albanska omladina na ovom području što masovnije uključila u Jedinствени narodnooslobodilački front, Oblasni komitet KPJ doneo je odluku o formiranju Albanske antifašističke omladine Kosova i Metohije, kao sastavnog dela USAOJ-a. Prva konferencija Albanske antifašističke omladine, kojoj su prisustvovali predstavnici svih krajeva Kosova, održana je 30. aprila 1945. godine. Iz referata koji su podneti na ovom skupu vidi se da je ova organizacija imala azdatak da dalje razvija bratstvo i jedinstvo kosovske omladine, organizuje i unapređuje rad na prosvetno-kulturnom uzdizanju mladih Albanaca, da organizuje sportske aktivnosti i albansku žensku omladinu što masovnije uključi u svoje redove. Na konferenciji je izabran Oblasni odbor Albanske antifašističke omladine, koji

¹⁴⁰ AZIK, d. 2099.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Kao nap. 47.

su sačinjavali: Džafer Vokši (predsednik), Nedžad Baša (potpredsednik), Ramadan Vranići (sekretar), Safete Nimani (blagajnik) i članovi: Mehmet Šoši, Kadri Reufi, Sadete Bekteši, Aslan Fazlija, Mustafa, Šalja, Tafilj Hodža, Murteza Ljuža, Izedin Osmani i Riza Aze-mi.¹⁴³

U vreme održavanja konferencije Albanske antifašističke omladine nalazilo se u redovima Jugoslovenske narodne armije oko 30.000 mladih Albanaca. Iz ovoga se vidi da je SKOJ i USAOJ doprineo masovnom uključivanju ove omladine u NOP i u oružanu borbu za konačno oslobođenje zemlje.¹⁴⁴

Albanska antifašistička omladina mnogo je učinili i na uključivanju omladinskih masa ove narodnosti u USAOJ, naročito na selu. U selima, opštinama, gradovima i srezovima formirani su odbori Albanske antifašističke omladine i tako je skoro u celini mlada generacija Albanaca uključena u pokret.¹⁴⁵

Prema podacima koji su izneti na Prvom kongresu KP Srbije, maja 1945, u aprilu te godine na Kosovu je bilo 3.455 članova SKOJ-a i kandidata, a 1.236 skojevaca u vojnim jedinicama.¹⁴⁶

Na Drugoj oblasnoj konferenciji USAOJ-a, održanoj u septembru 1945. u Prizrenu, pozitivno je ocenjen rad omladinskih organizacija u proteklih deset meseci: desetine hiljada mladih učestvovalo je u NOB, formirani su odbori USAOJ-a u svim selima i gradovima, radionicama i školama, omladina svojim primerom pokazuje kako se treba boriti za bratstvo i jedinstvo, formirane su omladinske radne brigade, analfabetiski tečajevi i kulturno-umetničke grupe.¹⁴⁷

U pogledu nacionalnog sastava članova SKOJ-a, karakteristična je ista pojava kao i kada je reč o tom sastavu članova KPJ, do maja 1945. najveći deo skojevaca činili su omladinci i omladinke srpske i crnogorske nacionalnosti, a Albanaca je bilo malo, što je bio veliki nedostatak. U poređenju s tim periodom, kasnije je učinjen veliki napredak u pogledu učlanjenja Albanaca i Albanci u USAOJ: albanska omladina je činila većinu članova ove organizacije od kraja 1944. do maja 1945. godine.

4. Omasovljenje i izgrađivanje antifašističkog fronta žena

Značajan faktor u borbi za jedinstvo masa, pored SKOJ-a i omladinskog pokreta, bio je i Antifašistički front žena. U periodu od kapitulacije Italije do maja 1945. Antifašistički front žena se organizaciono oblikuje i omasovljava. Komunistička partija je uložila velike napore da to postigne, tim pre što je bilo vrlo teško uključiti u pokret Albanke, pogotovu na selu, zbog njihove neemancipovanosti.

¹⁴³ »Rilindja«, 7. V 1945.

¹⁴⁴ Mita Miljković, n. n., 277.

¹⁴⁵ Isto, 278-79.

¹⁴⁶ AIRPS, d. 10026, Referat J. Veselinova na I kongresu KP Srbije; kao nap. 30, 392.

¹⁴⁷ Isto.

Oblasno partijsko savetovanje novembra 1943. konstatovalo je da je u radu sa ženama bilo uspeha — stvorena je niz odbora AFŽ, prikupljena prilična količina pomoći za odrede, održavane su konferencije, organizovani bolnički tečajevi i obuke u rukovanju oružjem i u partizanske odrede poslat priličan broj žena, ali je bilo i dolta sektaštva u pogledu učlanjenja u Partiju žena koje su odane oslobodilačkom pokretu.¹⁴⁸

Savetovanje nalaže organizacijama KPJ da radi na omasovljavanju ženskog pokreta. Da bi se to postiglo potrebno je okupljati žene u borbi za njihove životne potrebe, protiv zatvaranja i odvođenja njihovih sinova i muževa u koncentracione logore, protiv terora, pljačke i paljevine, masovnih streljanja i mobilizacije protiv NOV. Istovremeno, koristeći ove oblike rada, neophodno je raditi da se žene privedu na pozicije narodnooslobodilačke obrbe, formirati njihove odbore, organizovati ih za akcije na prikupljanje pomoći, platenju i šivenju za potrebe boraca, zatim za obaveštavanje i sanitetsku službu i slati u partizanske jedinice. Sve žene koje su aktivne u tome treba primati u KPJ bez obzira na stepen njihove teoretske uzdignutosti.¹⁴⁹

Do kraja januara 1944. ženski pokret je bio aktivan u svim mestima gde je KPJ uspela da okupi žene. Neke odbore Antifašističkog fronta žena imenovala je organizacija KPJ, a drugi su birani na konferencijama. Formirani su seoski, opštinski, gradski i sreski odbori, uglavnom u mestima gde su živele Srпкиnje i Crnogorke. U albanskoj sredini bilo je uspeha naročito u Đakovici i Peći. Međutim, to nije bilo dovoljno da se Albanke masovnije uključe u pokret.¹⁵⁰

Za pravilniju orijentaciju u radu sa ženama poslužilo je partijskim organizacijama uputstvo Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo od marta 1944. godine. U ovom dokumentu se kaže da se, na osnovu dobijenih izveštaja, može tvrditi da nije dovoljno shvaćen značaj rada sa ženama i njihovo učlanjenje u Partiju iako u najtežim situacijama na njih padaju važni poslovi, kao veze s pokretom, sklapanje aktivista, pa i propagandni rad. Nalaže se da se propusti u tom radu što pre otklone, stvaraju odbori Antifašističkog fronta žena i u ženski pokret uključuju ne samo Srпкиnje i Crnogorke već i Albanke, odnosno da se koriste sve mogućnosti za njihovo aktiviranje, naročito onih koje ne nose feredžu.¹⁵¹

Antifašistički front žena izrasta u masovnu organizaciju tek krajem 1944. i u prvim mesecima 1945. godine. U to vreme formiraju se seoski, opštinski, gradski i sreski odbori AFŽ na čitavom Kosovu.¹⁵²

Kada je ženski pokret izgrađen »odozdo«, stvoreni su svi uslovi za formiranje najvišeg organa Antifašističkog fronta žena Kosova.

Prva konferencija AFŽ za Kosovo i Mtohiju održana je 22. marta 1944. godine. Učestvovalo je oko 400 delegata iz svih srezova.

¹⁴⁸ AZIK, d. 202.

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ AIRPJ, d. 43319.

¹⁵¹ AZIK, d. 537.

¹⁵² AZIK, d. 2216, d. 2217, d. 2218, d. 2219, d. 2220, d. 2221, d. 2222, d. 2223, d. 2224, d. 2225, d. 2226, d. 2227, d. 2228, d. 2229, d. 2230, d. 2231, d. 2232, d. 2233, d. 2234, d. 2235.

Konferenciju je pripremio inicijativni odbor, kojim je rukovodila Savka Kovačević. Na ovom skupu podneta su dva referata — o političkoj situaciji i o organizacionom pitanju, u kojim je istaknuto učešće žena u NOP-u i Jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu, njihova pomoć narodnoj vlasti i NOV i doprinos razvijanju bratstva i jedinstva.¹⁵³

Konferencija je izabrala Oblasni odbor AFŽ za Kosovo i Metohiju. U Sekretarijat Oblasnog odbora AFŽ izabrane su Sabrije Vokši (predsednik), Mileva Lalić (potpredsednik), Savka Kovačević (sekretar) i Fetije Bajraktari, Danica Babović, Mesure Sačiri i Jelica Vulić (članovi).¹⁵⁴

S obzirom na zaostalost i nepostojanje revolucionarne tradicije, u prvo vreme bilo je najteže okupiti žene u pokret. U drugom periodu, međutim, uspelo se da se stvori i izgradi masovan pokret žena, koji je doprineo pobedi NOP-a u ovom kraju.

Zaključak

Pre rata KPJ je ostvarila savez radničke klase i radnog seljaštva kroz politiku Narodnog fronta, a u toku rata stvaranjem Jedinstvenog antifašističkog narodnooslobodilačkog fronta. Komunistička partija na Kosovu posvetila je dužnu pažnju stvaranju borbenog jedinstva radnih masa, u obliku Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta čiji je zadatak bio da radi na okupljanju masa u NOB, da raskrinkava velikoalbansku i velikosrpsku reakciju, širi duh bratstva i jedinstva i stvori ubeđenje masa da se samo zajedničkom borbom svih naroda Jugoslavije može postići nacionalno i socijalno oslobođenje.

U najdelikatnija pitanja koja je trebalo politički rešiti još za vreme NOB spada nacionalno pitanje. Fašistički okupator je koristio nacionalne suprotnosti u buržoaskoj Jugoslaviji za produbljavanje međunacionalne mržnje i šovinizma kako bi obezbedio mirnu pozadinu. Bili su neophodni veliki naponi da bi se svi narodi ubedili u činjenicu da se samo borbom protiv okupatora i njegovih slugu mogu izvojevati sva nacionalna prava. U svom programu o nacionalnom pitanju KPJ je stalno imala na umu ravnopravnost naroda i njihovo pravo na samoopredeljenje, ukazujući pri tome i na potrebu zajedničkog života u novoj Jugoslaviji, zajednici ravnopravnih naroda.

Delujući u sredini gde je vladala nacionalna mržnja, nasleđena iz vremena turske vladavine i buržoaske Jugoslavije i podstrekavana fašističkom demagoškom politikom, KPJ na Kosovu uložila je sve svoje snage da se narodi ovog kraja zbliže i jedinstveno bore za nacionalno i socijalno oslobođenje.

Organizacija KPJ posvetila je veliku pažnju okupljanju masa u NOP, naročito albanskih, koje su činile najveći deo stanovništva u ovom kraju, kao i pripremanju masovnog oružanog ustanka protiv okupatora i njegovih slugu. Na ova dva pitanja gledano je kao na dve strane iste medalje. Kada su sazreli objektivni i subjektivni uslovi, ta nastojanja su urodila plodom.

¹⁵³ »Rilindja«, 5. IV 1945.

¹⁵⁴ Isto.

Jednom reči, KPJ u ovom kraju je ne samo prihvatila liniju o oružanom ustanku protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu nego se i borila da se ona ostvari, imajući pri tome u vidu i specifične, teške uslove, objektivne i subjektivne. Sa sve većim brojem i kadrovskim jačanjem KPJ, uključivanjem u nju i albanskih komunista, s pronalaženjem pogodnijih oblika za okupljanje masa, s povoljnijim kretanjima na međunarodnom, unutrašnjem i lokalnom planu i u vezi s tim sa sve većim opredeljivanjem masa za NOP, naročito albanskih — razvijao se i proces proširivanja i jačanja oružane borbe na Kosovu, koja je u drugoj polovini 1944. godine prerasla u opštenarodnu oružanu borbu protiv okupatora i njegovih saradnika.

Dr Ali Hadri

LA LUTTE POUR L'UNION DES MASSES POPULAIRES DU KOSOVO PENDANT LE MOUVEMENT DE LIBERATION NATIONALE

R é s u m é

La lutte pour l'union des masses populaires du Kosovo pendant le Mouvement de libération nationale n'a pas fait jusqu'à présent l'objet d'une étude historique qui l'aurait interprétée de manière objective et universelle.

Notre travail a pour but essentiel de montrer le commencement, le développement et le caractère spécifique de la lutte pour l'union des masses populaires du Kosovo sous la direction du Parti communiste yougoslave.

La portée de ce sujet consiste dans le fait que la lutte pour l'union des masses populaires est étroitement liée au commencement et au développement du Mouvement de libération nationale. La lutte pour l'union des masses populaires a exercé une influence positive dans le développement du Mouvement de libération nationale; au fur et à mesure que le Mouvement prenait des dimensions plus larges, le succès dans la lutte pour l'union des masses au Kosovo était plus garanti.

La problématique du Mouvement de libération nationale, ainsi que celle de la lutte pour l'union des masses populaires du Kosovo est bien complexe non seulement du point de vue de l'hétérogénéité ethnique mais aussi bien du point de vue de l'état arriéré et de celui des oppositions nationales qui régnaient dans ces régions avant et pendant la Deuxième guerre mondiale.

Avant la guerre, le Parti communiste yougoslave a réalisé la coalition de la classe ouvrière avec les paysans travailleurs à travers la politique du Front populaire, et, pendant la guerre par la constitution du Front unique antifasciste de libération nationale. Le Parti communiste du Kosovo a attaché une importance particulière à la lutte unique des masses laborieuses sous un Front unitaire de libération nationale qui avait pour devoir de réunir les masses populaires pour la lutte de libération nationale, de démasquer la réaction grand-serbe et grand-albanaise, de développer l'esprit de l'unité et de la fraternité et de convaincre les masses que ce n'est que la lutte commune de tous les peuples de Yougoslavie qui peut mener à la libération sociale et nationale.

Parmi les questions les plus délicates qu'il fallait résoudre politiquement même au cours de la guerre de libération nationale, il est à mentionner la question nationale. L'occupant fasciste s'est servi des oppositions nationales dans le Gouvernement bourgeois yougoslave afin d'exciter et d'exacerber la haine et le chauvinisme et de pouvoir ainsi s'assurer d'un arrière pacifique. Il a fallu faire de très grands efforts pour que les peuples fussent convaincus que seule la lutte contre l'occupant et ses serviteurs pou-

vait leur garantir tous les droits nationaux. Dans son programme portant sur la question nationale, le Parti communiste yougoslave a toujours eu en considération l'égalité des peuples et leur droit à l'autodétermination, en démontrant à ce propos la nécessité d'une vie commune dans la Nouvelle Yougoslavie-la communauté des peuples égaux.

En agissant dans un milieu où régnait l'hostilité nationale héritée de l'époque de la domination turque et du régime bourgeois yougoslave et incitée par la politique démagogique fasciste, le Parti communiste yougoslave a fait tous les efforts possibles pour rapprocher les peuples de ces régions dans la lutte unique pour la libération nationale et sociale.

L'organisation du Parti communiste yougoslave a prêté une attention particulière à la réunion des masses (surtout les masses albanaises, qui constituaient la majorité de la population de cette région) dans le Mouvement de libération nationale ainsi qu'à l'organisation d'une insurrection armée contre l'occupant et ses serviteurs. Ces deux questions ont été considérées comme les deux faces de la même médaille. Les conditions objectives et subjectives une fois mûres, ces préoccupations-là ont porté de bons résultats

En un mot, le Parti communiste yougoslave de cette région, non seulement a-t-il accepté la ligne d'une insurrection armée contre l'occupant fasciste et ses serviteurs mais aussi a-t-il lutté pour son application sans perdre de vue les conditions spécifiques, difficiles, objectives et subjectives. Parallèlement à l'accroissement du nombre et de cadres dans le Parti communiste yougoslave, avec l'adhésion dans ces derniers des communistes albanais, avec les découvertes de formes plus convenables pour la réunion des masses, avec des mouvements plus convenables sur le plan international, intérieur et local, et avec une détermination, de plus en plus grande des masses (surtout les masses albanaises) pour le mouvement de libération nationale, s'est développé aussi le processus de l'élargissement et du renforcement de la lutte armée au Kossovo qui dans la deuxième moitié de 1944 s'est agrandie en défense armée du peuple entier contre l'occupant et ses serviteurs.